
AŠ TEN BUVAU

SENOVĖS GRAIKIJA

Graikų pasaulis apie 800–146 pr. Kr.

[BRITANIJA]

[PRANCŪZIJA]

SKITIJA

Masalija

Olbija

ITALIJA

Roma

[BALKANAI]

[KRYMAS]

JUODOJI JŪRA

Kartagina

SICILIJA

Troja

Atėnai

PERSIJOS

[MAŽOJI AZIJA]

VIDURŽEMIO JŪRA

Isas

AFRIKA

KRĖTA

SIRIJA

Gaugamelai

KIPRAS

Kirėnė

Aleksandrija

Naukratijas

EGIPTAS

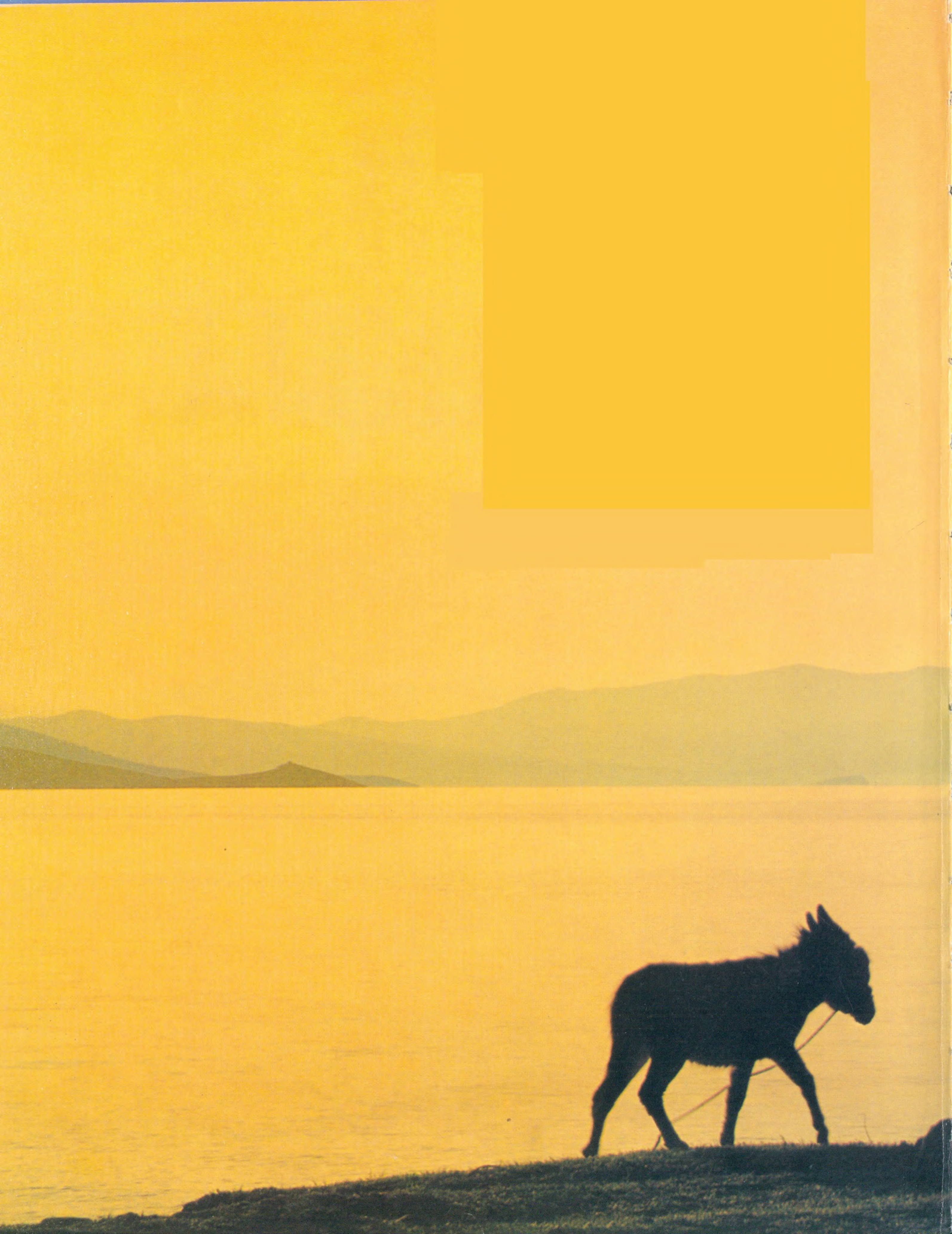
Sijenė

MAKEDONIJA
TASAS
Olimpo kalnas
HELESPONTAS
Troja
TESALIJA
EGĖJO JŪRA
Termopilai
Delfai
Tėbai
ATIKA
KORINTO ĮLANKA
Eleusinas
Maratonas
Atėnai
Korintas
Pirėjas
Nemėja
Salaminas
Miletas
Mikėnai
Olimpija
DELAS
Š
V
R
P
Sparta
RODAS
[AFGANISTANAS]
[PANDŽABAS]
IMPERIJA
Sūzai
INDIJA
Persijos imperija 450 pr. Kr.

AŠ TEN BUVAU

SENOVĖS GRAIKIJA

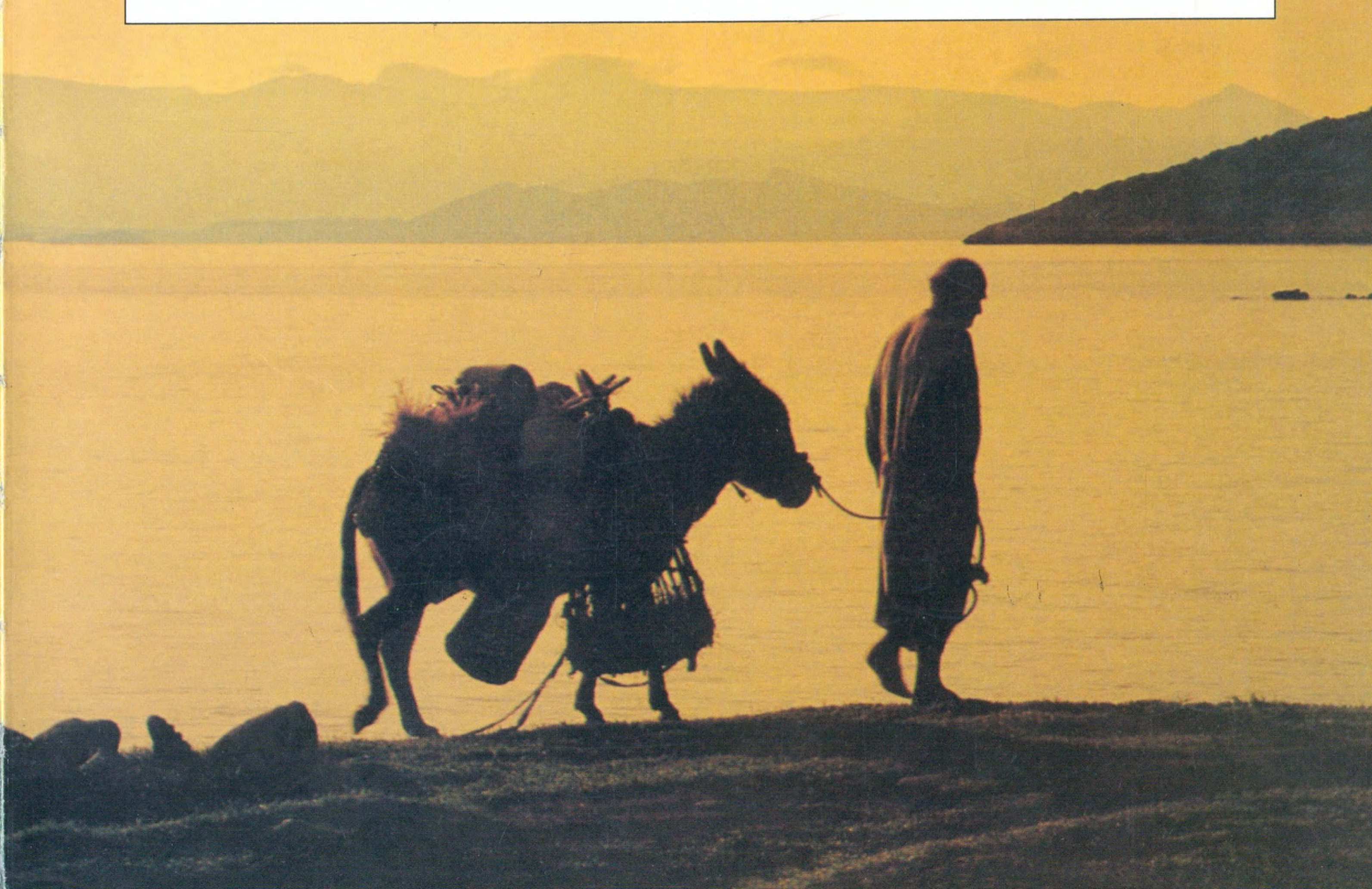

AŠ TEN BUVAU

SENOVĖS GRAIKIJA

DŽONAS D. KLERAS

UDK 087.5:938
Kl–82

Versta iš
John D. Clare
ANCIENT GREECE
The Bodley Head Children's Books
Random House UK Limited
London, 1993

Iš anglų kalbos vertė
Nijolė Skliutaitė

Angliškojo leidimo rengėjai:

Teksto autorius John D. Clare
Mokslinis konsultantas Michael Edwards
Fotografavimo vadovas Tymn Lintell
Fotografas Charles Best
Meninė vadovė Dalia Hartman

Švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduota

Knygos išleidimą parėmė
Atviros Lietuvos fondas

ISBN 9986–02–112–X

Džonas D. Kleras
SENOVĖS GRAIKIJA
Redagavo Bronė Balčienė

SL 412. 1995 07 18. 8 sp. l. Tiražas 16000 egz.
Užsakymas 988. Išleido "Alma littera" leidykla,
Šermukšnių 3, 2600 Vilnius.
Spaudė "Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10,
3000 Kaunas

Turinys

Graikų pasaulis

Senovės Graikijoje, Atėnų mieste, apie 470–399 m. prieš Kristų gyveno filosofas Sokratas. Nors buvo laikomas išmintingiausiu savo laikų žmogumi, jis nieko nežinojo apie Ameriką nei apie elektrą ar mikrobus. Iš ryto apsisiausdavo audeklo atraiža — ir keliaudavo į turgaus aikštę.

Daugeliu atžvilgių senovės graikų visuomenė mums gali pasirodyti primityvi ir tamsi. Tačiau po 500 pr. Kr. graikų idėjos pasidarė tokios reikšmingos, kad pakeitė pasaulį. Net ir praėjus pustrečio tūkstantmečio, Vakarų valstybinį ir kultūrinį gyvenimą daug kur tebeveika senovės graikų mąstysena bei gyvensena.

Daugelis šiuolaikinių valstybių yra demokratinės ir laikosi principo „liaudies valdžia — liaudies labui". Ši valstybės valdymo forma išsirutuliojo Graikijoje (žr. 26 p.). Žodis „demokratija" susideda iš dviejų graikiškų žodžių: *dēmos* („tauta, liaudis") ir *kratos* („valdžia").

Galbūt dar svarbiau, kad graikai sukūrė pasaulio mąstymo būdą, vadinamą filosofija. Jiems labai rūpėjo viską pažinti ir suprasti. Graikišku žodžiu *philosophos* vadiname žmogų, kuris nori būti išmintingas. Iš senovės Graikijos atėjo daugelis mūsų patarlių. Pavyzdžiui, graikų posakis: „Toks su tokiu, kaip varnas su varnu", — lietuviškai gal skambėtų taip: „Kas su varna gyvena, varna ir krankia"; „Varnas varnui akies nekerta".

Žodis „idėja" taip pat graikiškas. Graikų idėjomis remiasi šių laikų gamtos mokslai ir medicina, matematika ir geografija. Graikų architektūros pavyzdžiu suprojektuota daug namų ir visuomeninių pastatų.

Graikai sugalvojo ir sporto varžybas. Šiuolaikinės Olimpinės žaidynės tęsia tradiciją tų varžybų, kurios kas ketveri metai vykdavo pietų Graikijos mieste Olimpijoje. Tokie žodžiai, kaip „atletika", „stadionas" ir „maratonas", yra kilę iš graikų kalbos.

Dar graikai sukūrė dramą. Žodžiai „teatras", „komedija", „tragedija" taip pat yra graikiški.

Pirmieji graikai

Niekas gerai nežino, iš kur graikai kilę. Istorikai mano, kad ši tauta susidarė iš genčių, atėjusių iš Indijos ir Centrinės Europos. O istorikas Martinas Bernalas

knygoje „Juodoji Atėnė“ tvirtina, kad graikai atsikėlė iš Egipto ir Afrikos.

Graikai nebuvo pirmoji civilizuota tauta. Krėtoje, didelėje saloje į pietus nuo žemyno Graikijos, archeologai atkasė prabangių rūmų griuvėsius, datuojamus apie 2000 pr. Kr. Ten gyveno vadinamieji Mino kultūros žmonės. Apie 1600 pr. Kr. panaši civilizacija suklestėjo ir žemyne — Mikėnuose. Šie žmonės turėjo raštą, istorikų vadinamą linijiniu B raštu. Beje, Vidurio Rytuose raštas buvo žinomas dar prieš 3000 pr. Kr. ir visu tūkstantmečiu anksčiau įsikūrė pirmieji miestai.

Apie 1200 pr. Kr. Mikėnai buvo sugriauti. Tolesnius keturis šimtmečius istorikai pavadino „tamsiaisiais amžiais“ (graikų viduramžiais). Tai buvęs karų, antpuolių ir genčių kilnojimosi metas. Paskui, po 800 pr. Kr., palengva ėmė skleistis graikų civilizacija. Išplito geležies gavyba ir apdirbimas. Graikai išmoko rašyti naudodamiesi finikiečių raidynu. Pradėjo žiesti puikius molio indus, išpuoštus ornamentais ir žmonių figūromis. Gyventojų ėmė gausėti.

Miestai–valstybės

Graikai save laikė viena tauta — helėnais (tai romėnai juos pavadino graikais). Kitataučius jie niekino ir vadino barbarais (svetimos kalbos graikų ausiai skambėjo juokingai — „bar–bar“).

Tačiau Graikija senovėje niekada nebuvo vientisas kraštas. Pusiasalį skaido akmenuoti kalnagūbriai. Pietų Graikija nuo šiaurinės beveik atkirsta Korinto įlankos. Egėjo jūroje kyšo gausybė mažų salelių. Taigi senovės Graikija buvo suskilusi į daugybę nykštukinių valstybėlių, kurių kiekvieną sudarė miestas ir apylinkių kaimai. Bene didžiausias miestas buvo Atėnai. Tokie pat svarbūs buvo Korintas, Tėbai ir Sparta, o kiti — kur kas mažesni. Miestai–valstybės nuolat kariavo tarpusavy.

Kiekvienas miestas–valstybė turėjo savitą valdymo tvarką. Mūsų vartojamas žodis „politika“ yra kilęs iš graikiško žodžio *polis*,

reiškiančio „miestą“. Kai kuriuose miestuose klestėjo demokratija. Kituose valdžią buvo paveržę ir viešpatavo tiranai. O Spartą valdė du karaliai, tardamiesi su seniūnų taryba, kurią sudarė 60 metų sulaukę vyrai. Tačiau dauguma miestų–valstybių paklusdavo turtingiems žemvaldžiams ir didikams — aristokratams. Žodis „aristokratas“ susideda iš graikiškų žodžių *aristos* („geriausias“) ir *kratos* („valdžia“). Buvo manoma, kad aristokratai geriausiai moka tvarkyti valstybės reikalus.

Maždaug nuo 593 pr. Kr. atėniečiai savo visuomenėje skyrė keturias žemvaldžių klases. Patys viršiausi buvo pentakosiomedimnai, turtingieji didikai. Toliau ėjo hipėjai, pakankamai pasiturintys, kad galėtų išlaikyti arklius. Paskui — dzeugitai, turėję arklą ir jaučių jungą, ir galiausiai — tėtai, neturtingi valstiečiai.

Tačiau net ir tėtų padėtis, atėniečių nuomone, buvo aukštesnė negu moterų bei metoikų (graikų, atvykusių iš kitų miestų ir apsigyvenusių Atėnuose). Moterys ir metoikai negalėjo dalyvauti tautos susirinkime ar valdyti žemę — jie nebuvo laikomi piliečiais. Filosofas Platonas sakėsi didžiai dėkingas už tai, kad „pirma, esu žmogus, o ne gyvulys; antra, kad esu vyras, o ne moteris; trečia, kad esu graikas, o ne svetimtautis; bet svarbiausia — kad gyvenu Atėnuose“.

Kelios senovės graikų civilizacijos apraiškos. Iš kairės: filosofo Sokrato skulptūrėlė; dvi teatro kaukės (žr. 32 p.); kovojantis graikų karys.

Atikos kaimas

Atėnai, didžiausias Graikijos miestas–valstybė, buvo maždaug tokio didumo kaip dabar Liuksemburgas. 431 pr. Kr. juose gyveno apie ketvirtį milijono žmonių. Apylinkių kaimai, tiekę atėniečiams maistą, vadinosi Atika. Tai kalvota vietovė, o žemė akmenuota ir nederlinga. Ten retai lyja. Platonas rašė, kad Atika panaši į „ligos išsekinto kūno griaučius — visa išdžiūvusi, iš jos likę tik oda ir kaulai".

Taigi valstiečio darbas buvo sunkus. Žiemą šiaurės vėjai tokie žvarbūs, jog „nudirtų ir jaučio odą", o vasarą „saulė svilina galvą ir kojas", — skundėsi Hesiodas, žemdirbys ir poetas, gyvenęs VIII a. pr. Kr. Turtuoliai, turintys vergų, arklių ir jaučių darbams dirbti, statėsi didelius namus ne tik ūkyje, bet ir mieste. Neturtingieji kaimiečiai gyveno kitaip: „Vietoj rūbo gražaus dengia vargšo pečius skarmalai, o lovą atstoja senų švendrių kūlys, knibždąs blakių tirštai, kurios nė užmigti neduoda. Apipuvęs demblys vietoj kilimo jam, o po galva it priegalvį minkštą deda akmenį sau..."

Atėniečiai šaipydavosi iš kaimo žmonių lėtumo ir žioplumo. Vienos graikų komedijos veikėjas, paklaustas, ar jis kartais ne kaimietis, piktai atšovė: „Nejaugi aš panašus į beprotį?" Vis dėlto dauguma graikų dirbo žemę, gamino

maisto produktus, nuo kurių taip priklausė miesto žmonių gyvenimas. Nuėmus derlių, rašo Hesiodas, kaimo gyvenimas būna nuostabus: „Žiogas pragysta žolėj, riebesnės darosi ožkos, o moterys — gražios kaip niekuomet <...> štai tada aš galėsiu kalno šešėly išgerti ugnim žaižaruojančio vyno, dar pasitieksiu varškės ir puikų kąsnį veršienos“.

Valstietis taiso nešulį savo asiliukui. Jis ruošiasi vykti į Atėnų turgų (žr. 49 p.) ir ten parduoti kiaušinius, vištieną, sūrius ir daržoves. Jo dukterys minko duoną, o sūnus melžia ožką — manyta, kad karvės pienas graiko pilvui per riebus. Į namo sieną atremti pjautuvai miežiams pjauti, už ūkininko nugaros — arklas. Ant alyvmedžių šakų drobės maišeliuose džiūsta sūriai.

Atikos valstiečiai daugiausia augino alyvmedžius, kuriems nereikia daug drėgmės. Viršuje: spausdamas aliejų, žmogus dar ir savo svorį prideda prie akmenų maišo, kad presas būtų sunkesnis. Alyvų aliejus buvo vartojamas maistui, pilamas į lempas, juo buvo valomi kūno nešvarumai.

Sparta

Sparta, ilgą laiką pats galingiausias graikų miestas–valstybė, buvo savita visais atžvilgiais.

Spartiečiai pavergė kaimynines sritis ir naudojosi jų žemdirbių bei pirklių darbo vaisiais. Vienintelis spartiečių gyvenimo tikslas — būti nuožmių karių tauta. Spartos kariuomenė buvo laikoma nenugalima. Iš graikų miestų–valstybių Sparta vienintelė neturėjo gynybinių sienų. Mūsų sienos — tai mūsų kariai, — sakė spartiečiai.

Spartiečių vaikai priklausė ne tėvams, bet valstybei. Kiekvieną naujagimį apžiūrėdavo senių taryba; tuos, kurie gimdavo silpni ar liguisti, palikdavo kalnuose numirti.

Iki septynerių metų berniukas gyvendavo su mama. Tačiau jis nebuvo lepinamas. Spartos moterys išlydėdavo savo vyrus į karą tokiais žodžiais: „Su skydu — arba (žuvęs) ant skydo". Spartietė motina galėjo ir užmušti savo sūnų, jei jis pasirodydavo esąs bailys.

Sukakus septyneriems metams, berniukai

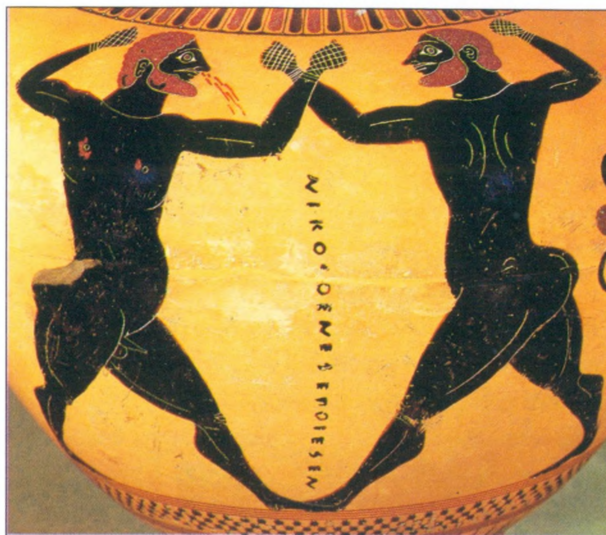
būdavo apgyvendinami kareivinėse. Juos auklėjo paidonomas (vaikų prižiūrėtojas). Be karinio, kitokio išsilavinimo vaikai beveik negaudavo.

Spartos vyrai valgydavo visada kartu, savo daliniuose, todėl visi gerai žinodavo, kas valgo ar geria nesaikingai. Jaunieji valgydavo tylėdami, santūrų žvilgsnį pagarbiai nukreipę į

vyresniuosius. Jų įprastas maistas — miežinė duona, vaisiai, sūris ir bjauri juoda putra. Vienas atvykėlis kartą pasakė: „Dabar aš suprantu, kodėl spartiečiai nebijo mirti“.

Nors jaunuolis paprastai vesdavo dvidešimties metų, tačiau dar dešimtį metų turėdavo gyventi savo dalinyje, tik naktį slapta išsprukdamas aplankyti žmonos. Nieko nestebino, jei jauna moteris pagimdydavo kūdikį nuo vyro, kurio beveik nebūdavo mačiusi dienos šviesoje.

Spartiečiui nebuvo leidžiama prisipažinti, kad jam skauda ar šiaip silpna. Pasakojama, kad vienas paauglys pavogęs lapiuką, paslėpęs po apsiaustu ir jau ketinęs sprukti į palapinę, bet jį sustabdęs suaugęs vyras. Spartos vaikai buvo įpratinti gerbti vyresniuosius, tad berniukas lyg niekur nieko šnekučiavosi su tuo vyru, nors lapiukas kandžiojo jam krūtinę ir pilvą. Kai vaikas grįžo į stovyklą, čia pat mirė nuo žaizdų — tačiau nė nemirktelėjo.

Iš kairės: Spartos mergaitės privalo sportuoti, kad užaugtų stiprios ir gimdytų sveikus vaikus; jos dėvi tokius lengvus drabužius, kad kitų graikų miestų gyventojai net piktinasi.

Viršuje: Spartos vyrų kumštynės; jie su himantais — tai tokios pirštinės iš jaučio odos diržų, apvyniotų apie rankas.

Apačioje: Spartos berniukai vaikšto basi ir vilki tik plonas tunikas, net žiemą. Jie skatinami paslapčia nusikniaukti maisto, bet jeigu suaugusieji kurį pagauna, — negailestingai nuplaka.

Dievai ir herojai

Graikai garbino daug dievų. Manyta, kad dievai gyvena ant Olimpo kalno, šiaurės Graikijoje. Graikai tikėjo, kad jų dievai nemirtingi.

Dzeusas, visų dievų valdovas, buvo žaibų ir griaustinio dievas, aukso ir karalių globėjas. Jo sūnus Apolonas buvo saulės, šviesos, pranašysčių dievas, muzikantų, gydytojų viešpats. Atėnė, Atėnų valdovė, buvo karo, amatų ir išminties deivė. Demetra buvo žemės ir derliaus, o Afroditė — meilės deivė. Kiti nemirtingieji — tai Dionisas, vyno, teatro ir ekstazės dievas, jūsų valdovas Poseidonas ir mirusiųjų viešpats Hadas.

Graikai turėjo daug mitų — pasakojimų apie dievus. Mitai kupini aistrų ir žiaurumo. Viename jų pasakojama, kad dievas Kronas (Laikas) savo tėvą sukapojęs į gabalus, o vaikus tiesiog prarydavęs. Kitas mitas — apie Tifoną, siaubingą šimtagalvę pabaisą su slibino sparnais, baubiančią, staugiančią ir kaukiančią visu šimtu balsų. Dzeusas įveikęs Tifoną užmesdamas jam ant galvų Sicilijos salą; ten jis ir teberiogso, kartkartėmis vis susipurtydamas ir pabandydamas išsivaduoti.

Daugelis šių pasakojimų — tai pastangos paaiškinti tuos dalykus, kuriems pagrįsti nepakako mokslo žinių. Pavyzdžiui, Tifono istorija padėjo senovės graikams paaiškinti Etnos ugnikalnio išsiveržimus.

Kokia žmogaus kilmė? Mitai pasakoja, kad dievas Prometėjas nulipdęs žmogų iš molio. Iš kur atsirado ugnis? Prometėjas pavogęs ugnį iš Dzeuso ir atidavęs žmonėms. Mitas sako, jog už bausmę Dzeusas liepęs prikalti Prometėją prie uolos. Kasdien atskrisdavęs erelis ir lesdavęs jo kepenis, o jos per naktį vėl ataugdavusios.

Graikai tikėjo, kad jų dievai labai galingi, bet kartu žiaurūs, pavydūs ir kerštingi. Jie siunčia kančias, ligas ir kitas negandas. Pasa-

kojama, kad kai dievai paskyrę Atėnei Atėnų miestą, Poseidonas baisiai įniršęs ir užtvindęs visą kraštą, norėdamas jį paskandinti.

Istorikai mano, jog šie pasakojimai — tai tautos atminty išlikę tikrų įvykių atspindžiai. Geologai patvirtino, kad apie 1500 pr. Kr. Viduržemio jūros Santorino saloje didžiulis ugnikalnio išsiveržimas sukėlė galingą potvynio bangą.

Herojai

Graikų pasakojimuose apie herojus taip pat girdėti tolimos praeities įvykių atgarsiai. Vienas herojus, Heraklis iš Tėbų, atliko dvylika garsių žygdarbių. Be kitų, jis pasmaugė milžinišką Nemėjos liūtą ir įveikė Mino jautį. Galbūt kada nors Tėbai turėjo valdovą, kuris buvo puikus medžiotojas ir kuriam iš tikrųjų pavyko nudobti tokius baisius žvėris.

Kitas herojus — Tesėjas — užmušė Minotaurą (pabaisą su jaučio galva ir žmogaus kūnu) ir tapo Atėnų valdovu. Istorikai mano, jog šiuose pasakojimuose susipynė tautos atminty išsaugoti senovinių apeigų prisiminimai, kaip Mino kultūros laikais Krėtoje šventiesiems jaučiams buvo aukojamos žmonių aukos, ir pasakojimai apie sėkmingą kokio nors Atėnų karaliaus žygį „tamsiaisiais amžiais".

Graikų poetas Homeras sukūrė didžią poemą „Iliadą". Joje pasakojama apie graikų karą su Mažosios Azijos miestu Troja. Gali būti, kad poemoje atsispindi graikų piratų antpuoliai; archeologai įrodė, jog Troja buvo dažnai puldinėjama ir keletą kartų degė.

Atėniečiai tiki, kad Atėnų miesto globėja „pelėdakė Atėnė" sukūrė alyvmedį, o vyrams padovanojo moteris. Sakoma, jog ji gimė iš Dzeuso galvos: dievas kalvis Hefaistas perkirto dievų valdovo galvą kirviu (kairėje).

Dešinėje: Atėnų Partenono šventykloje stovi 12 m aukščio paauksuota deivės Atėnės statula.

Aukojimai ir prietarai

Graikai tikėjo, kad nors dievai žmonėms tolimi, jų palankumas ar rūstybė gali nulemti sėkmę arba atnešti nelaimę. Todėl žmonės buvo labai prietaringi. Jei priešais perbėgdavo katė, jie nežengdavo nė iš vietos nenumetę skersai kelio trijų akmenukų. Išgirdę ūkaujant pelėdą, būtinai sušukdavo: „Atėnė karalienė!"

Geriausias būdas įgyti dievų malonę — paaukoti auką, paprastai avį arba paršiuką. Iš pradžių gyvulėlį apibarstydavo miežiais, paskui papjaudavo ir sudegindavo kulšis, o likusią mėsą išsikepdavo ir suvalgydavo patys.

Tokios apeigos vykdavo visose graikų šeimose. Neturtėliai keliese susimesdavo pinigų, kad galėtų nusipirkti gyvulėlį aukai. Apeigose dalyvaudavo visi — padėdavo rankas ant aukojamo gyvulio, o šeimos galva melsdavosi dievams, prašydamas sveikatos ir gerovės. Maldas kalbėdavo stovėdamas, iškėlęs rankas. Štai kokia buvo Sokrato malda:

„Brangieji šios vietos dievai, suteikite man dvasios grožio".

Religija buvo viešas dalykas. Visi Atėnų gyventojai švęsdavo Panatėnajų šventę (graikiškas žodis *pan* reiškia „visa"). „Atėne, mūsų miesto globėja, krašto valdove, galingoji karo deive, nuženk pas mus su pergale", — giedodavo žmonės žygiuodami per miestą.

Dauguma švenčių buvo susijusios su žemdirbystės apeigomis. Per Targėlijas, pirmųjų vaisių šventę, berniukai puošdavo šakelėmis savo namų duris. Per vyno dievo Dioniso šventę, Antestėrijas, vyrai gerdavo visiškoje tyloje, o paskui imdavo šaukti: „Išnykite, mirusiųjų dvasios!" Eleusino misterijų šventė buvo švenčiama vėlyvą vasarą derliaus deivės Demetros garbei ir trukdavo 21 dieną. Šventės pabaigoje eisena traukdavo 23 km iš Atėnų į Eleusiną.

Graikai tikėjo, kad dievai stebi šias šventes. Jiems palinksminti rengdavo atletų rungtynes ir bėgimo lenktynes, per kurias bėgikai nešdavo liepsnojančius deglus. Be to, vykdavo aktorių, retorių bei chorų varžybos.

Kairėje: piešinyje ant vazos pavaizduota deivė Demetra, siunčianti į Graikiją pasiuntinį su dovana — kviečių varpomis.

Dešinėje: iš viso Graikijoje apie 250 orakulų. Iš jų pats garsiausias Apolono orakulas Delfuose. Ryždamiesi pavojingam žygiui ar kokiam kitam rizikingam poelgiui, žmonės vyksta į Delfus pasiklausti dievo patarimo. Jie atlieka apsivalymo apeigas, paaukoja gyvulį, o paskui eina į šventyklą. Jos šventavietė vadinasi aditas. Apačioje yra kiaurymė, iš kurios vinguriuoja sieros dūmų srovelė. Pranašė, vadinama Pitija, kvėpuoja tais dūmais ir kramto lauro lapus, kol ją ištinka beprotybės priepuolis. Manoma, kad jos šauksmai ir kliedesys — tai ir esanti Apolono siunčiama žinia. Pitijos klausosi žynys. Iš tų padrikų žodžių jis sudėsto pranašystę, kurią ir pasako prašytojui, dažnai gana miglotai, kaip mįslę.

Olimpinės žaidynės

Olimpinės žaidynės buvo rengiamos Dzeuso garbei pietų Graikijos mieste Olimpijoje. Pirmosios žaidynės įvyko 776 pr. Kr. Jos vykdavo kas ketveri metai ir ilgainiui tapo svarbia religine švente. Susirinkdavo daugybė žmonių iš visos Graikijos. „Žaidynės mus vienija, palaiko taiką ir tarpusavio supratimą", — 388 pr. Kr. kalbėjo retorius Lisijas.

Šventė vykdavo vasarą ir trukdavo penkias dienas. Būdavo skelbiamos šventosios mėnesio paliaubos: miestai–valstybės liaudavosi kariavę, ir dvidešimt tūkstančių šventikų, sportininkų ir žiūrovų galėdavo netrukdomi keliauti į Olimpiją. Dauguma atvykėlių nakvodavo palapinėse, o vėlesniais laikais garbingi svečiai apsistodavo didžiuliame pastate, vadinamame Leonidaju. Buvo pastatyta ir erdvi marmuro šventykla. Joje stovėjo milžiniška iš aukso ir dramblio kaulo padaryta Dzeuso statula, išgarsėjusi kaip vienas iš septynių senovės pasaulio stebuklų.

Šventė prasidėdavo maldomis ir religinėmis apeigomis, paskui vykdavo varžybos: žirgų lenktynės, kumštynės ir pentatlono rungtynės. Pentatloną sudarė penkios rungtys: 180 m bėgimas, ieties ir disko metimas, šuolis į tolį ir imtynės. Kita imtynių rūšis vadinosi pankratijas: varžovams buvo leidžiama viskas, drausta tiktai kandžioti priešininką ir badyti jam akis. Teisėjas turėdavo lazdą pažeidėjui sudrausti. Be sporto rungtynių, varžydavosi retoriai ir poetai.

Olimpiadų nugalėtojai tapdavo garsenybėmis. 415 pr. Kr. vienas atėnietis, vardu Alkibiadas, buvo paskirtas karinės jūrų ekspedicijos vadu vien už tai, kad žirgų lenktynėse važiavo iš karto septyniais vežimais ir laimėjo pirmą, antrą ir ketvirtą vietas. Spartoje Olimpiadų nugalėtojams būdavo suteikiama garbė per artimiausią karą kautis pirmosiose gretose.

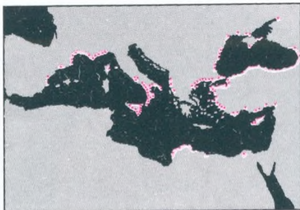
Dešinėje: senovės graikai nesigėdijo nuogumo. Ant šios amforos (apie 530 pr. Kr.) nupiešti atletai rungtyniauja nuogi, kaip ir jojikai (apačioje iš kairės).

Viršuje: skulptūros postamento raižinys. Viduryje kovoja du imtynininkai, o greta ieties metikas tikrina ieties antgalį. Iš kitos pusės stoja į startą bėgikas. Bėgimo varžybos vyksta trečiąją žaidynių dieną. Po jų Dzeusui aukojamas jautis, ir nugalėtojui leidžiama įžiebti šventąją ugnį.

Viršuje iš kairės: nors visas apdovanojimas — tiktai juostelė ir paprastas laurų vainikas, tačiau sugrįžęs namo nugalėtojas bus apipiltas dovanomis, atleistas nuo mokesčių arba visą gyvenimą nemokamai maitinamas.

Graikų kolonijos

Maždaug tuo pačiu metu, kai atsirado Olimpinės žaidynės, graikų civilizacija ėmė plisti naujais keliais. Graikai išplaukdavo laivais į kitus kraštus ir ten steigė naujus miestus–valstybes, vadinamąsias kolonijas.

Jie taip darė dėl daugelio priežasčių. Kartais būdavo paprašomi išvykti — kai miesto gyventojų skaičius labai padidėdavo ir apylinkių kaimai nebepajėgdavo visų išmaitinti. Tada kuris nors gerbiamas miesto vyras būdavo paskelbiamas „įkūrėju" ir skiriamas vadovauti ekspedicijai. Kartais ryždavosi išvykti daugumos nemėgstama gyventojų dalis, vildamasi kitur susirasti geresnę lemtį. Be to, žmonės puikiai žinojo, kad kariaujant su galingu kaimynu visada lieka paskutinė išeitis — susikrauti mantą ir išplaukti į saugesnę vietą.

Pirmosios kolonijos įsikūrė Sicilijoje, Italijoje ir Mažojoje Azijoje (dabartinėje Turkijoje). Vėliau atsirado ir tokių tolimų gyvenviečių kaip Masalija (Marselis) dabartinės pietų Prancūzijos pakrantėje, Naukratijas Egipte ir Olbija prie Juodosios jūros, netoli Krymo pusiasalio. Vienas istorikas nustatė, jog pačioje Graikijoje būta 150 miestų–valstybių, o kolonijų aplink Viduržemio ir Juodąją jūrą — 1500. Dauguma kolonijų nė kiek nesiskyrė nuo Graikijos miestų–valstybių ir tapo graikų civilizacijos bei mokslo židiniais.

Kolonizacija truko aštuonis šimtmečius. Po Aleksandro Didžiojo pergalių (žr. 57 p.) naujos gyvenvietės įsikūrė Persijoje, Afganistane, Pandžabe ir pietų Indijos pakrantėse, skleisdamos graikų kultūrą visame tų laikų pasaulyje.

Graikų kolonistai prekybiniame laive. Žemėlapyje pažymėtos svarbiausios graikų gyvenvietės Viduržemio ir Juodosios jūros pakrantėse apie 500 pr. Kr.

Maratonas

Į plintančias aplink Viduržemio ir Juodąją jūras graikų kolonijas atkreipė dėmesį didžiulė Vidurio Rytų valstybė — Persų imperija (žr. žemėlapį). 492 pr. Kr. Persijos karalius Darėjas I siuntė pasiuntinius į Graikiją, reikalaudamas, kad graikai pripažintų jį savo valdovu. Atėniečiai atsakydami numetė pasiuntinius nuo uolos į bedugnę.

Praėjo dveji metai. Darėjas atsiuntė kariuomenę Graikijos nukariauti. Jo laivynas perplaukė Egėjo jūrą ir išlaipino karius Maratono įlankos pakrantėje, į šiaurę nuo Atėnų. Buvo pranešta, jog persai turi šešis šimtus laivų ir šimtą tūkstančių karių. Atėnų kariuomenę sudarė tik apie devynis tūkstančius vyrų.

Graikų istorikas Herodotas pasakoja, kad atėniečių vadas Miltiadas liepė olimpiečiui bėgikui, vardu Feidipidas, nubėgti į Spartą paprašyti pagalbos. Bėgikas įveikė 400 km ten ir atgal per keturias dienas, bet nieko nepešė. Spartiečiai atsisakė vykti į žygį anksčiau kaip po penkių dienų, kai patekės mėnulio pilnatis.

Miltiadas stipriausius karius sutelkė kariuomenės sparnuose, ir atėniečiai puolė didžiulę persų armiją. Nors silpnas atėniečių falangos centras ėmė trauktis, abu sparnai pralaužė persų gretas ir pradėjo supti priešą. Persų kariuomenėje kilo panika, ir ji pasitraukė. Šiame mūšyje žuvo tik 192 graikai, o persų buvo nukauta apie 6400.

Yra išlikusi legenda, kad tuoj po mūšio Feidipidui buvę liepta nubėgti 42 km iš Maratono į Atėnus ir pranešti miestui apie pergalę. Jis bėgęs visą kelią, perdavęs žinią ir čia pat miręs. Nežinia, ar tai tiesa, bet ši legenda davė vardą bėgimo rungčiai — maratonui.

Viršuje: Feidipidas (žr. kairėje pusėje) bėga į Spartą.
Iš kairės: ginkluotas persų karys.
Apačioje: tvarstydami žaizdas, graikai du tvarsčio galus vyniodavo aplink žaizdą į abi puses ir paskui surišdavo. Šiam kariui tai keblu, nes jis abu tvarsčio galus vyniojo į tą pačią pusę ir dabar nebegali gerai surišti.

Termopilai ir Salaminas

480 pr. Kr. Darėjo sūnus Kserksas įžengė į Graikiją su kariauna, kurią sudarė, vieno rašytojo žodžiais, penki milijonai vyrų. Skaičius aiškiai padidintas, o jei ir tikras, Kserksas vis tiek per daug pasitikėjo savo jėgomis: kai buvo pagauti keli graikų žvalgai, jis aprodė jiems savo kariuomenę ir paleido.

Sunerimę dėl persų kariuomenės didumo ir galybės, graikų miestai–valstybės sudarė sąjungą. Į ją įėjo 31 miestas. Septynių tūkstančių karių jungtinės pajėgos, vadovaujamos Spartos karaliaus Leonido, pastojo persams kelią Termopilų perėjoje, siaurame žemės ruože tarp jūros ir kalnų. Bet atsirado išdavikas ir parodė persams slaptatakį, vedantį per kalnus į graikų užnugarį. Dauguma graikų atsitraukė, o Leonidas su trim šimtais savo karių liko laukti priešo. Kaip paprastai prieš mūšį spartiečiai pasimankštino ir susišukavo plaukus. Jie kovojo iki paskutinio kario ir visi žuvo.

Persų kariuomenė patraukė į Atėnus. Atėniečiai visas moteris ir vaikus išgabeno į pietines sritis, miestas ištuštėjo. Persai nukovė nedaugelį likusių gynėjų ir sudegino Atėnus iki pamatų.

Atėniečiai suprato, kad geriausia gynyba — pasistatyti stiprų laivyną. Jų flotilė su kitų miestų–valstybių karo laivais buvo Salamino sąsiauryje, į vakarus nuo Atėnų. Atplaukus persams, graikai siaurame sąsiauryje pasijuto kaip spąstuose. Bet jie sumušė priešų laivyną. Kserksas grįžo į Persiją. Graikija liko laisva.

Graikų karo laivas puola persų laivą Salamino mūšyje 480 pr. Kr. Graikų laivyne — 310 trijerų (laivų su trim eilėm irklų — žr. 28 p.). Kiekvienam laivui vadovauja vyresnis kaip 50 metų vyras, o jo įgulą sudaro dešimt 20–30 metų amžiaus jūreivių, keturi šauliai lankininkai ir 170 irkluotojų.

Pusė graikų laivų stengiasi įtraukti persų laivyną į mūšį ankštame sąsiauryje, kur pučiant stipriam brizui labai sunku laisvai judėti. Kita pusė netikėtai puola iš užnugario. Persų laivai mažesni ir judresni, bet sunkieji graikų laivai juos daužo ir skandina.

Sidabras ir kviečiai

Kodėl Kserksui, didžiulės imperijos, nusidriekusios per 5000 km nuo Mažosios Azijos iki Indijos, valdovui, nepavyko nugalėti palyginti nedidelio Atėnų miesto–valstybės? Graikų istorikų nuomone, — dėl kvailo Kserkso pasipūtimo ir graikų karių narsos.

Žinoma, Kserksas kariavo toli nuo namų. Iki jo sostinės Sūzų buvo trys mėnesiai kelio; keista, kad persai apskritai ryžosi šiam žygiui.

Atėnai tais laikais buvo ne šiaip kukli žemdirbių bendruomenė, bet galingas miestas–valstybė. 483 pr. Kr. Atikos pietuose buvo rasti dideli sidabro telkiniai. Iš to sidabro atėniečiai pasistatė laivyną. Be to, Atėnai galėjo prašyti paramos iš kitų miestų–valstybių.

Atėnai buvo ir prekybos centras. Dauguma atėniečių pirklių buvo metoikai (žr. 7 p.). Poetas Hermipas išvardija jų atvežamas gėrybes: „Helesponto skumbrės ir kitos žuvys, Tesalijos dešros ir jautiena... Laivų burės, papirusas iš Egipto... Gausybė brangaus dramblio kaulo iš Afrikos, Rodo razinos... kilimai iš Kartaginos..." Svarbiausia buvo grūdų prekyba, nes Atika niekada negalėjo pati išmaitinti Atėnų. Kaip 335 pr. Kr. rašė vienas graikų rašytojas, vien tik Krymas kasmet siųsdavo į Atėnus po 17 000 tonų kviečių.

Iš kairės: raštininkas žymi Atėnų importo prekes. Kitame puslapyje: kailinis vynmaišis iš Sicilijos; sidabrinis kavinukas iš Mažosios Azijos; Britanijos alavas; Sirijos dažai; grūdai iš Sicilijos, Kirėnės, Egipto ir Juodosios jūros pakrančių; prancūziškas vynas; Helesponto skumbrės; vario indas iš Kipro; Afrikos dramblio kaulas ir audiniai; viršuje — mediena iš Makedonijos. Už šiuos dalykus atėniečiai moka savo eksporto prekėmis (žr. dar aukščiau): juvelyriniais dirbiniais, keramika, alyvuogėmis ir vynuogėmis.

Atėnų demokratija

Kas yra demokratija? Daugiau nei dviem tūkstantmečiams praėjus nuo senovės graikų laikų, Amerikos prezidentas Abrahamas Linkolnas ją apibrėžė kaip „liaudies valdžią, renkamą žmonių ir dirbančią žmonėms". Daugelis šiuolaikinių valstybių laiko save demokratinėmis.

Demokratijos idėja gimė Atėnuose apie 500 pr. Kr. Tačiau Atėnų demokratija buvo kitokia negu dabartinės. Atėnuose tik piliečiai turėjo teisę balsuoti, o piliečiais buvo laikomi tik suaugę vyrai. Moterys, vergai ir metoikai (žr. 7 p.) nebuvo piliečiai ir balso valstybėje neturėjo.

Atėniečiai neturėjo papročio rinkti atstovus į parlamentą, kaip daroma šiandien. Atėnuose buvo tiesioginė demokratija: piliečiai patys spręsdavo, ar reikia rengti naują karo žygį, ar bausti mirties bausme nevykusius karo vadus. Piliečiai rinkdavosi ant Pikno kalvos ir balsuodavo pakeldami rankas.

Liaudies susirinkimas, vadinamoji eklesija, buvo šaukiamas 40 kartų per metus. Rinktis buvo privalu iš pat ryto; ateiti į eklesiją — kiekvieno piliečio pareiga. Mūsų vartojamas žodis „idiotas" kilo iš graikiško žodžio, reiškiančio asmenį, tesirūpinantį tik savo reikalais ir visai nesisielojantį dėl valstybės. Vis dėlto tik kokie šeši tūkstančiai (viena dešimtoji dalis) piliečių nuolat ateidavo į eklesiją. Vienas rašytojas piktinosi: atėjęs laiku ant kalvos, jis ten nieko nerado! Kol visi susirinkdavo, dažnai ateidavo vidurdienis.

Susirinkimas prasidėdavo juodo paršiuko aukojimu ir maldomis. Lietus laikytas blogu ženklu: pradėjus lyti, susirinkimą atidėdavo. Teisę kalbėti turėjo kiekvienas; jei minia nepritardavo kalbėtojui, jį nutraukdavo ir visaip išplūsdavo. Mėgstamą kalbėtoją atėniečiai vadindavo retoriumi (žr. viršuje iš dešinės); o jei patys laikydavosi priešingos nuomonės, apšaukdavo demagogu („minios pataikūnu"). Istorikas Tukididas yra aprašęs tokį žmogų,

žirgliojantį po pakylą, rėkaujantį, mosikuojantį rankomis ir pliaukšintį jomis į šlaunis.

Atėniečiai neleisdavo piliečiui tapti tokiam įtakingam, kad galėtų vienas valdyti valstybę. Vadai būdavo renkami. Kiti pareigūnai skiriami burtų traukimu, tad jų pareigas lėmė atsitiktinumas. Po metų jie turėdavo pateikti viešą savo veiklos ataskaitą, ir ją piliečiai arba patvirtindavo, arba valdininką atiduodavo į teismą už blogą pareigų atlikimą. Jei pasirodydavo, kad kuris nors pilietis tapo per daug įtakingas, žmonės išraižydavo jo vardą molio šukėje, vadinamajame ostrake (žr. apačioje). Paskirtą dieną ostraką įmesdavo į tam tikrą dėžę, stovinčią turgaus aikštėje. Kai susirinkdavo visi šeši tūkstančiai šukelių, asmuo, gavęs daugiausia balsų „prieš", būdavo ištremiamas (ostrakizuojamas).

Periklis, V a. pr. Kr. atėniečių lyderis, nebuvo jų valdovas. Visa jo galia rėmėsi sugebėjimu paveikti eklesiją. „Jo lūpose gyveno išmintis, — rašė vienas graikų poetas, — jis mus užburdavo".

Eklesiją šaukdavo vadinamoji penkių šimtų taryba, turėjusi pakomitetį, kurio pirmininkas būdavo renkamas burtais ir vadovaudavo tik vieną dieną. Taigi pažymėtina, jog vienam iš trijų Atėnų piliečių bent kartą gyvenime išaušdavo tokia diena, kai jis tapdavo savo miesto–valstybės vadovu.

Kitų miestų gyventojai piktinosi, kad demokratija suteikia valdžią neturtingiems žmo-

nėms, kurie nesugeba valdyti. Jų nuomone, Atėnai knibždėte knibžda pavojingų idėjų.

O atėniečiai labai didžiavosi savo demokratija. Žodžio laisvė įkvėpdavo dramaturgus (žr. 33 p.) ir filosofus (34–35 p.). Periklis sakė, kad demokratinė santvarka leidžia tapti valstybės pareigūnais protingiausiems žmonėms, net jei jie neturtingi. Turtuoliai ir vargšai, turėdami vienodas teises, yra laimingi, kad gali gyventi, dirbti valstybei ir dėl jos numirti.

Visa tai padeda suprasti, kodėl atėniečiai pajėgė įveikti persus ir kodėl Periklio laikais Atėnai tapo svarbiausiu Graikijos miestu.

Atėnų policijos pajėgas sudaro vergai. Jie eina per miestą, nešdamiesi virves, pamirkytas raudonuose dažuose. Tokia virvė pertraukia per nugarą vėluojantį į eklesiją pilietį. Taigi kiekvienas, atėjęs su raudona dryže ant drabužio, tuoj pat nubaudžiamas.

Atėnų jūrų sąjunga

Karai su Persija nesibaigė graikų pergale prie Salamino. Kserksas išvykdamas paliko Graikijoje kariuomenę. Graikai ją sumušė 479 pr. Kr.

Kitais metais Delo saloje Atėnai su kitais miestais–valstybėmis sudarė vadinamąją Delo sąjungą. Sąjungos tikslai — atsiimti Persijos nukariautus kraštus ir susigrąžinti per pastarąjį karą išleistus pinigus. Ištisus 30 metų Sąjungos kariai puldinėjo Persijos imperiją.

Maždaug tuo pat metu atėniečiai ėmėsi atstatyti per karą persų sugriautą miestą. Iš pradžių jie atstatė Atėnų ir jų uosto Pirėjo, esančio už 8 km, gynybines sienas. Paskui išmūrijo vadinamąsias Ilgąsias sienas gyvybiškai svarbiam keliui iš Atėnų į Pirėją apsaugoti. Tas darbas užtruko 20 metų, ir kai buvo baigtas, Atėnai tapo gerai įtvirtintu miestu.

Ilgainiui Delo sąjunga ėmė virsti Atėnų jūrų valstybe (žr. žemėlapį). Kasmet atėniečiai iš Sąjungos narių surinkdavo įnašą laivais ir pinigais. 454 pr. Kr. iš Delo į Atėnus perkeltas Sąjungos iždas.

Kiti Sąjungos miestai buvo verčiami garbinti Atėnę. Buvo daromas tam tikras spaudimas, kad Sąjungos nariai įsivestų demokratinį valdymą (žr. 26 p.), o svarbiausias teismo bylas įsakyta nagrinėti Atėnuose. Kai 465 pr. Kr. Taso sala panoro išstoti iš Sąjungos, atėniečiai sugriovė miesto sienas, atėmė laivyną ir privertė sumokėti didžiulę pinigų sumą.

Laikotarpis 463–429 pr. Kr., kai atėniečių politikos vadovas buvo Periklis, istorijoje žinomas kaip Atėnų aukso amžius.

Dešinėje: Atėnų galios pamatas — trijerų laivynas. Jeigu kuris nors miestas nesumoka įnašo, atėniečiai siunčia trijerą su dviem pareigūnais, kad išreikalautų privalomą mokestį.

Kairėje: pareigūnas skaičiuoja įnašo pinigus, lygindamas su sumomis, įrašytomis vaško lentelėje.

Architektūra ir menas

Atėnai buvo valstybės centras, todėl turėjo tapti „nuostabos vertu" miestu, kaip sakė Periklis. Tad po 450 pr. Kr. buvo pastatyta daug puikių statinių. Dauguma jų — šventovės dievams, bet kartu atėniečiai pastatė ir odėjoną

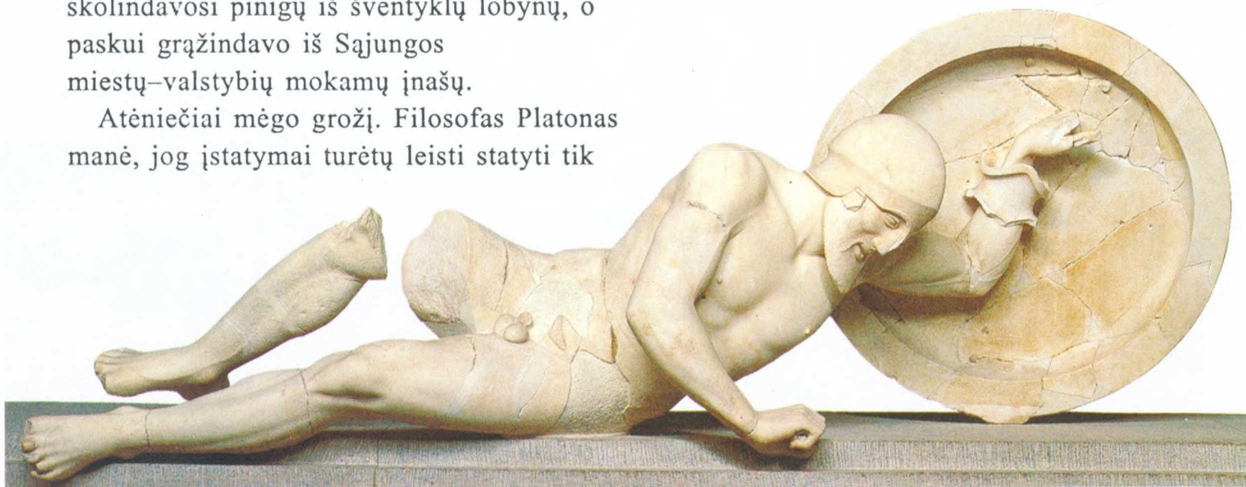

(koncertų salę) bei keletą įspūdingų stojų — dengtų galerijų pasivaikščiojimams. Periklis skolindavosi pinigų iš šventyklų lobynų, o paskui grąžindavo iš Sąjungos miestų–valstybių mokamų įnašų.

Atėniečiai mėgo grožį. Filosofas Platonas manė, jog įstatymai turėtų leisti statyti tik grakščius pastatus, „kad į mūsų jaunuolius iš visų pusių smelktųsi gėris". Visuomeniniai pastatai buvo statomi iš vietinio baltojo marmuro, kurio laužyklos plytėjo Pentelės kalne, kelios mylios į šiaurės rytus nuo Atėnų. Iš Himeto kalno, esančio rytų pusėje, buvo gabenamas rausvas akmuo, kurį tarsi natūralų betoną statytojai klojo į pamatus. Baigti statiniai buvo puošiami frizais ir skulptūromis, o paskui dažomi skaisčiomis spalvomis: auksine, mėlyna, žalia ir raudona.

447–432 pr. Kr. atėniečiai pastatė deivės Atėnės (žr. 13 p.) šventyklą. Ji pavadinta Partenonu, o jos architektas vardu Iktinas.

Graikų architektai manė, jog arkos dideliems pastatams netinka, tad Iktinas naudojosi plokščiomis sijomis, laikomomis kolonų. Kad didžiulis pastatas ant žemės stovinčiam žiūrovui neatrodytų neproporcingas, architektas sukūrė keletą optinių iliuzijų. Jeigu ilgosios pastato sienos būtų visiškai tiesios, tai atrodytų tarsi įlenktos, todėl Iktinas jas vidury šiek tiek išgaubė — centrai yra 11 cm aukščiau negu galai. Taip pat ir kolonos: kiekviena jų į viršų plonėja, tad žvelgiančiam iš apačios atrodo visiškai tiesi. Statinys neslegia, neatrodo neproporcingai sunkus, nes kolonos truputį pakrypusios į vidų: jeigu jas pratęstume aukštyn 2,4 km, tai jos susikirstų!

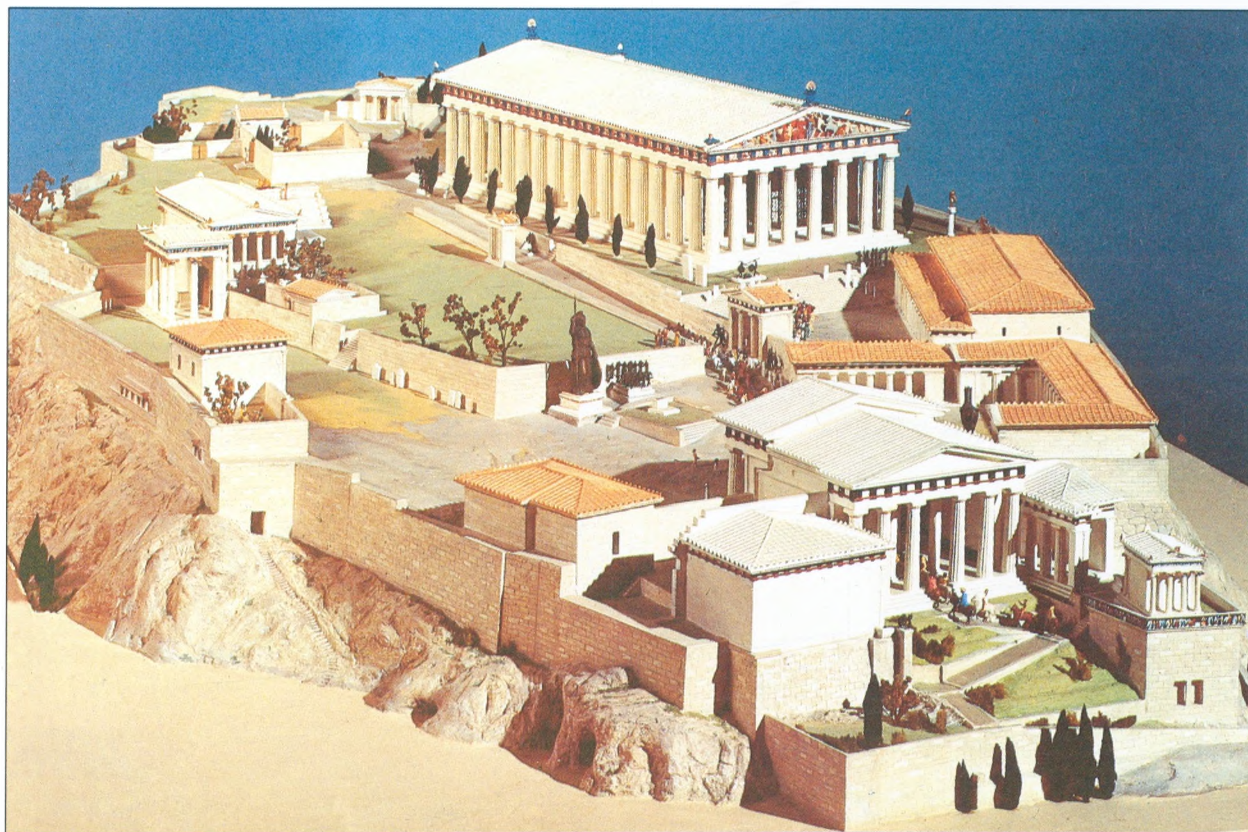
Apačioje: Akropolis („aukštutinis miestas“) — tai akmenuota kalva, nuo kurios matyti visi Atėnai. Didžiausia šventovė yra Partenonas. Į kairę nuo jo — Erechtėjonas, į kurį kas ketveri metai per Panatėnajų šventę (žr. 14 p.) atėniečiai atneša naują drabužį deivės Atėnės statulai.

Likusi Akropolio dalis nusėta šventyklomis, altoriais, skulptūromis, paminklinėmis stelomis ir lobynais. Čia laikomas ir Atėnų valstybės iždas. Ant pjedestalo priešais vidinę Akropolio sieną stūkso didinga žalvarinė Atėnės statula. Horizonte išvydę saulėje spindintį Atėnės šalmą ir ieties antgalį, Atėnų jūreiviai žino, kad jie jau beveik namie.

Per kelis šimtmečius graikų skulptūra labai ištobulėjo. Ankstyvosios graikų statulos vadinasi kūrai (apie 600 pr. Kr.). Jos panašios į egiptiečių skulptūras ir vaizduoja jaunuolį sustingusia poza, viena koja kiek pažengusį į priekį (žr. kairėje). Šimtmečiu vėlesnė (apie 490 pr. Kr.) sužeisto kario skulptūra ant graikų šventyklos frizo atrodo tikroviškesnė, tačiau ir čia kario poza nėra visai natūrali (apačioje iš kairės).

Apie I a. pr. Kr. graikų skulptoriai jau sugeba pasinaudoti savo išmanymu apie žmogaus raumenis ir sukurti tobulą tikrovės įspūdį. Mes žinome, kaip vadinosi skulptorius, sukūręs besiilsinčio kumštininko statulą, — mat jo vardas išraižytas ant pirštinės. Jis buvo atėnietis — Apolonijas, Nestoro sūnus.

Teatras

Atėniečiai sukūrė dramą. Ji išaugo iš senovinių švenčių dievo Dioniso garbei. Du kartus per metus — sausio ir kovo mėnesį — per šventes vykdavo dramaturgų varžybos: dramos būdavo vaidinamos ir vertinamos.

Pirmuosiuose vaidinimuose dalyvaudavo tik vienas aktorius ir 12–15 vyrų choras. Choras šokdavo ir dainuodavo, papildydamas veiksmą bei pasakojimą. Atėnietis dramaturgas Aischilas (apie 525–456 pr. Kr.) sugalvojo įvesti antrą aktorių. Vėliau rašytojai kūrė dramas su daugeliu veikėjų, bet scenoje buvo leidžiama pasirodyti tik trims aktoriams, tad kiekvienas jų turėdavo po keletą vaidmenų. Kadangi Atėnuose vaidinimai vykdavo tik dukart per metus, aktoriai profesionalai keliavo po visą Graikiją.

Ankstyvosios graikų dramos pasakojo dievų ir herojų istorijas (tai tragedijos). Vėliau atsirado vaidinimų iš kasdienio žmonių gyvenimo (komedijos). Atėnuose, kur klestėjo

žodžio laisvė, komedijų autoriai išjuokdavo ne tik valdžios vyrus, bet netgi dievus ir, kas daug pavojingiau, pačią publiką. Komediografas Aristofanas (apie 450–388 pr. Kr.) mėgo įvesti vieną kitą veikėją, parodijuojantį kitus rašytojus. „Raiteliuose“ (425 pr. Kr.) savo konkurentą Kratiną jis išjuokė kaip girtą nevykėlį ir per šventę laimėjo pirmąjį prizą. Kitais metais Kratinas parašė komediją „Butelys“, kurioje pats save pavaizdavo kaip girtuoklį ir netikšą. Kratinas juokėsi paskutinis. Jis gavo pirmąjį prizą; Aristofanas pralaimėjo!

Vaidinimai buvo labai populiarūs: Dioniso teatre Atėnuose susėsdavo keturiolika tūkstančių žmonių. Bet jeigu spektaklis žiūrovams nepatikdavo, jie apmėtydavo aktorius atsineštu maistu ar net akmenimis. Vienas aktorius susilaukė tokios figų krušos, jog, atėniečių nuomone, puikiausiai būtų galėjęs pradėti vaisių prekybą.

Aischilo tragedijų trilogijoje „Orestėja“ herojų Agamemnoną žmona apraizgo tinklu ir nužudo už tai, kad jis paaukojo dievams jų dukterį Ifigenėją. Aktoriai vaidina su didelėmis kaukėmis, apsiavę storapadžiais batais, kad žiūrovai galėtų juos aiškiau matyti.

Pažinimas ir filosofija

Kadangi graikų kolonistai keliavo po įvairias Viduržemio jūros baseino sritis, jiems teko sutikti žmonių, kurių idėjos ir įsitikinimai buvo visiškai skirtingi. Istorikai mano, jog tai paskatino imtis tyrimų ir studijų. Žinoma, graikai mėgo atrasti naujų dalykų. Delfų orakulas filosofą Sokratą pavadino išmintingiausiu Graikijos žmogumi. Jam tai buvo tikra mįslė: Sokratas manė labai nedaug teišmanąs. Galų gale jis nusprendė, kad jo išmintis — tai žinojimas, jog mažai žino, ir stengėsi išmokti kuo daugiau. Sokratas sakė: „Gyvenimas neklausinėjant — išvis ne gyvenimas".

Graikai pirmieji parašė geografijos bei istorijos knygų (žr. 62 p.). Pitagoras, gyvenęs apie 580–500 pr. Kr., studijavo matematiką ir geometriją; jo sukurta stačiojo trikampio kraštinių ilgius siejanti teorema dar ir šiandien dėstoma mokyklose. Graikų mokslininkas Archimedas (apie 287–212 pr. Kr.), įlipęs į vonią (žr. apačioje), staiga suvokė, kodėl daiktai iškyla ir laikosi vandens paviršiuje. Jo garsusis šūksnis „Heureka!" („Radau!") vis dar nepamirštas.

Anaksimandras (apie 610–546 pr. Kr.) mokė, jog Žemė nėra plokščia, kaip kad mano daugelis žmonių, — tai erdvėje pakibęs kietas kūnas. Graikų filosofai suprato, kad pasaulis milijonų metų senumo, o fosilijos — tai suakmenėję ankstesnių amžių gyvūnai. Kai kurie tvirtino, jog materija susideda iš smulkučių dalelių — atomų, kurie yra tokie maži, kad akimi nematomi. Visos šios idėjos viduramžiais buvo pamirštos, ir praėjo daugiau nei du tūkstančiai metų, kol Vakarų mokslininkai pripažino jų teisingumą.

Į savo klausimus graikai ieškodavo racionalių (sveiku protu grindžiamų) atsakymų. Daugelis abejojo pasakojimais apie dievus. Ar dievai panašūs į žmones? Turbūt ne, mąstė rašytojas Ksenofanas (apie 560–478 pr. Kr.): „Etiopai tvirtintų, kad jų dievai yra juodaodžiai... Jei arkliai mokėtų piešti, tai savo dievus nupieštų panašius į arklius". Kai kas net suabejodavo, ar dievai iš viso yra. „Dzeusas? Koks Dzeusas? Nėra jokio Dzeuso!" — sako Aristofano komedijos veikėjas.

Graikai sukūrė logiką ir daugelį įrodymo taisyklių. Tapatybės įrodymu („Ar tai panašu?") dar ir šiandien naudojasi teisininkai. Svarbiausia — graikai suvokė, jog kiekvienas reiškinys turi dvi puses: „Liga yra blogis ligoniui, bet gėris gydytojui; suavėtas batas yra blogis jo savininkui, bet gėris batsiuviui". Ši priešybių idėja ilgainiui tapo labai reikšminga graikų mąstysenai.

Graikai mėgo galynėtis su painiomis idėjomis. Vienas įrodymas turėjo žmogų įtikinti, kad jo tėvas yra šuo: jei šuo turi vaikų, tai jis tėvas; jeigu tai tavo šuo, tai jis ir yra tavo tėvas. Matematikas, vardu Zenonas (apie 495–430 pr. Kr.), „įrodė", jog Achilas niekada nepavys vėžlio, pradėjęs bėgti per 100 metrų už jo, net jei bėgtų šimtą kartų greičiau. Tas įrodymas — tai gudrus pokštas su trupmenomis. Kol Achilas bėgs 100 metrų, sako Zenonas, vėžlys nukeliaus vieną metrą; Achilas turės įveikti ir tą metrą, o per tą laiką vėžlys pasistūmės dar per centimetrą; kol Achilas bėgs tą centimetrą, vėžlys vėl pajudės per 0,01 centimetro... ir taip toliau. Vėžlys visada bus per vieną šimtąją priekyje! Jūs lengvai galite

rasti, kur šiuose galvosūkiuose slepiasi klastinga klaidelė.

Daugelis graikų filosofų stengėsi apsigyventi Atėnuose. Kai kurie išgarsėjo, pavyzdžiui, keistuolis mąstytojas Diogenas (apie 412–320 pr. Kr.), reiškęs panieką žemiškajai nuosavybei gyvendamas statinėje. Aristofanas pašiepė filosofų įprotį nuolat klausinėti: „Kas?“ ir „Kodėl?“ Jis rašė, jog ir paprastas žmogus, vos įžengęs į namus, tuoj pat pratrūksta: „Kodėl pradingo mano ąsotis? Kas čia dabar darosi? Kas surijo mano alyvas?!“

Žinoma, dauguma žmonių gerbė dievus, o filosofus laikė pavojingais prasimanėliais. 399 pr. Kr. atėniečiai apkaltino Sokratą esant bedievį ir jaunimo tvirkintoją. Jis buvo priverstas nusižudyti — išgerti nuokanos nuodų.

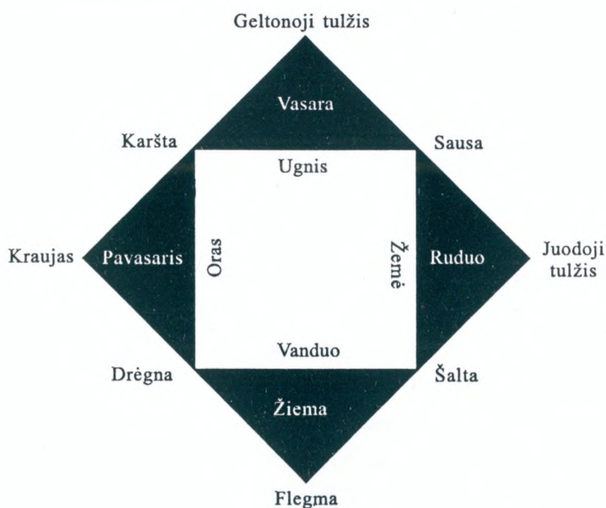
Sokrato mokinys Platonas (apie 426–347 pr. Kr.) steigia Atėnuose filosofijos mokyklą. Jis naudojasi Sokrato mokymo metodu — mokinius nuolatos klausinėja.

Gydytojai

Nuo V a. pr. Kr. daugelyje miestų–valstybių buvo įkurtos šventyklų ligoninės. Jos vadinosi asklepėjai, pavadinimas kilo iš medicinos dievo Asklepijo vardo. Ligoniai tikėjo, kad dievas ateina jų gydyti naktį. Istorikai įtaria, jog pacientai gaudavo narkotikų ir būdavo gydomi miegantys.

Šiaip ar taip, apie 460 pr. Kr. graikų gydytojai sukūrė sudėtingą gydymo teoriją, kurios pamatinė idėja — kad materiją sudaro keturi elementai: ugnis, žemė, vanduo ir oras (žr. diagramą dešinėje). Graikai buvo įsitikinę, jog žmogaus organizmui būdingi keturi skysčiai (syvai): kraujas, flegma, geltonoji

tulžis (vėmalai) ir juodoji tulžis (išmatos). Negalia ištinka tada, kai sutrinka tų syvų

apykaita. Pavyzdžiui, žiemą, kai šalta ir drėgna, žmogaus kūne gaminasi per daug flegmos, ir jis gali peršalti.

Remdamiesi šia ketveriopų syvų teorija, graikų gydytojai išrutuliojo „natūralaus gydymo“ sistemą, grindžiamą priešybėmis (žr. 34 p.). Pavyzdžiui, gydydami peršalimą, pacientą laikydavo šiltai ir sausai, prie ugnies. Priešybių idėją graikai išplėtojo ir parengė ištisą gydymo programą. Karštą ir sausą vasarą žmonėms patardavo išlaikyti syvų pusiausvyrą nuolat geriant šaltus gėrimus. Žiemą rekomenduodavo šildytis greitu ėjimu. Daugelis asklepėjų virto tikromis sanatorijomis su gimnasijais, plaukymo baseinais ir bėgimo takais.

Graikų gydytojas Hipokratas, kartais vadinamas medicinos tėvu, sukūrė diagnostikos sistemą, vadinamą klinikine apžiūra. Gydytojai ja naudojasi iki šiol. Hipokratas reikalavo, kad gydytojai būtų išsilavinę, santūrūs ir atidūs, „darbe ir gyvenime švarūs ir šventi“. Daugelyje šalių ir mūsų laikais gydytojai duoda Hipokrato priesaiką, pasižada visomis išgalėmis stengtis žmones išgydyti.

Berniukui skauda ranką ir šoną. Gydytojas jį apžiūri ir nusprendžia, jog ligos priežastis yra kraujo perteklius. Jis nuleidžia kraujo, naudodamasis specialia taure. Ji įkaitinama ir prispaudžiama prie įpjautos vietos. Taurė palengva aušta, oras joje traukiasi, ir į susidariusią tuštumą ima sunktis kraujas.

Dešinėje matome gydytojo padėjėją, pradedantį masažuoti kitą pacientą, kurį kamuoja nugaros skausmai. Vergas atneša indą su ligonio šlapimu, kad gydytojas jį ištirtų. Kambary pilna gydomųjų augalų ir žolių, kurias gydytojas skiria kaip vaistus.

Berniukas tampa piliečiu

Graikų moterys gimdydavo namie. Atėnuose į gimdyvės namus paprastai ateidavo trejetas kaimynių ir pribuvėja. Pastaroji išmanė, kokiomis apeigomis maldauti deivės gimdyvių globėjos palankumo, bet ne ką tegelbėjo, kai gimdymas būdavo sunkus. Bene kas penkta moteris gimdydama mirdavo. Graikų tragedijos herojė Medėja sako: „O neišmanėliai! Verčiau man tris kartus į mūšį stot nei vienąsyk gimdyti“.

Kai vaikutis gimdavo, padėjėjos sušukdavo tradicinę oliologę („kūdikio riksmas“). Dauguma tėvų norėdavo sūnaus: atrodo, Atėnuose berniukai buvo mylimi ir puoselėjami, net jei gimdavo silpni ar liguisti. Nepageidaujamus kūdikius pribuvėjos pasiimdavo ir atiduodavo įvaikinti toms motinoms, kurių vaikai mirė.

Tikriausiai dauguma graikų būtų pritarę vienos pjesės veikėjos žindyvės žodžiams: „Vaikai — tai besmegeniai padarai“. Graikiškas žodis *nēpios* („kūdikis“) kartu reiškia „lengvapėdį“ ir „neišmanėlį“. Tad berniukų lavinimas buvo laikomas itin svarbiu dalyku. Atėnų berniukai eidavo į mokyklą nuo septynerių metų, ir net neturtingų tėvų vaikai mokydavosi iki keturiolikos. Turtingesni tęsdavo mokslą toliau: studijavo astronomiją, geometriją, geografiją, istoriją ir retoriką (viešųjų kalbų meną). Mokyklos ir mokytojai turėjo paklusti griežtiems įstatymams. Pasitaikydavo, kad mokinys ir prilupdavo savo mokytoją, jei nuspręsdavo nesąs tinkamai mokomas.

Sulaukęs aštuoniolikos, atėnietis dvejus metus mokydavosi karybos. Jaunuolis dėvėdavo plačiakraštę skrybėlę ir juodą kelioninį apsiaustą (žr. dešinėje). Baigęs mokslą, paaukodavo dievams ir būdavo įtraukiamas į eklesijos narių sąrašą kaip lygiateisis pilietis.

Iš kairės į dešinę: Atėnų mokinukas mokosi matematikos, skaityti ir rašyti; vergas prižiūri, kad jis neišdykautų. Vaikas gieda Homero eiles ir mokosi jų atmintinai. Per pertraukas užtenka laiko žaidimams, kad ir gaidžių peštynėms, bet būna ir rimtų akimirkų, kai vaikas turi pasiruošti šeimos apeigoms ar paskambinti lyra. Jo vyresnysis brolis mokosi sakyti retoriaus kalbą. Visiems mokiniams privalomos atletikos pratybos.

Mergaitė tampa mama

Mergaitės niekam nerūpėjo. „Jeigu jau pagimdei, — rašė graikų kareivis savo žmonai, — ir turi berniuką, tai augink. O jei mergaitę — išmesk“. Apie 220 pr. Kr. sudarytame Mažosios Azijos miesto Mileto gyventojų cenze (apraše) yra 169 berniukai ir tik 46 mergaitės.

Kelios devynmetės Atėnų mergaitės būdavo mėnesiui siunčiamos į medžioklės deivės Artemidės šventyklą „vaidinti meškų“. Jos dalyvaudavo keistose apeigose, per kurias turėjo kaip paklaikusios lakstyti po apylinkes. Dar kelios paauglės per šventes giedodavo choruose. O apskritai iš mergaičių buvo tikimasi, kad „kuo mažiau valgys, laikys liežuvį už dantų ir žiūrės savo vilnų“. Viename graikų romane apie tai, kaip vyrams valdyti žmonas, rašoma, jog penkiolikmetė žmona „buvo pratinama prie griežčiausios drausmės bei mokoma kuo mažiau matyti, girdėti ir klausinėti“. Žinoma, ji turėjo būti išmoninga audėja ir puiki virėja.

Penkiolika metų — Atėnų nuotakų amžius.

Vyrui paprastai būdavo apie trisdešimt. Vestuves rengė ir jaunikiui dalį mokėjo mergaitės tėvas. Vestuvės daugiausia vykdavo žiemą, Gamelijono mėnesį, kurį graikai vadino „vestuvių mėnesiu“. Mergaitė atiduodavo Artemidės šventyklai savo lėles, nusikirpdavo plaukus, paskui maudydavosi šventame vandenyje ir valgydavo paskutinę vakarienę su tėvais. Naktį atvažiuodavo jaunikis su savo pulku ir išsigabendavo ją kovos vežimu (žr. viršuje). Santuokos apeigų nebuvo, tik jaunikio palyda giedodavo giesmes, vadinamuosius himnus (pavadinimas kilo iš vestuvių dievo Himenajo vardo).

Daugumai nuotakų santuoka kėlė tikrą siaubą. Viena moteris rašė: „Mus išmeta, parduoda, atskiria nuo gimtinės dievų ir tėvų. Mes atitenkame vyrams, kartais visai nepažįstamiems, svetimšaliams, paniurėliams ar žiauruoliams. Vieną gražią dieną mums primeta šį jungą, verčia pataikauti vyrams ir dar sakyti, kad viskas gerai“.

Žmonos pareigos: vaiko pratinimas sėdėti ant puoduko (kitame puslapyje, viršuje), kūdikio žindymas iš buteliuko (viduryje). Apačioje, iš kairės į dešinę: ji privalo sutvarkyti namus, paaukoti auką Dzeusui ir Apolonui ant kiemo altoriaus. Gal pasitaikys sutikti kaimynę, išėjusią parsinešti vandens?

Siųsti mergaitę į mokyklą — tai „duoti nuodingai gyvatei gerą geluonį“, kaip sako vienas graikų rašytojas. Todėl mergaitės paliekamos namie ir mokosi tų „menų“, kurių prireiks ištekėjus. Apačioje, iš kairės į dešinę: maža mergaitė mokosi malti. Vyresnę dukrą mama moko verpti ir austi.

Namuose

Senovės Graikijoje vieninteliai namų šeimininkai buvo vyrai. Štai ką liepia savo motinai Homero poemos herojus:

Eiki geriau namo ir savo darbais pasirūpink,
Verpsčių ir staklių žiūrėk ir liepk, kad mergos padirbtų
Darbus savus kaip reikia. Kalbas tu vyrams paliki,
Vyrų tai darbas, o mano pirmiausia, aš čia valdovas.

Neturtingos moterys turėjo dirbti. O pasiturinčių graikų žmonos leido gyvenimą ginaikėjose, moterų kambariuose. Pasirodžius svetimam vyrui, moteris turėdavo tuoj pat sprukti į ginaikėją — net iš savo kiemo.

„Žmonos darbas — būti namuose ir prižiūrėti tarnus, tvarkyti ūkį, siūti drabužius ir žiūrėti, kad grūdai būtų sausi", — toks patarimas įrašytas vienoje knygoje. Rodytis viešumoje, išskyrus laidotuves ir religines šventes, moteriai buvo tikra gėda. Jei žmonai kada tekdavo išeiti iš namų, turtingesnis vyras samdydavo garbingo amžiaus palydovę.

Moterys bei vergai dirbo kai kuriuos įprastus visuomenės darbus. Tai leido vyrams eiti į karą, dalyvauti politikoje ir lankytis agoroje (žr. 49 p.). Bet nedaugeliui atėniečių moterys atrodė svarbios būtybės. „Vieno vyro gyvybė verta tūkstančio moterų", — sako moteris graikų tragedijoje, kurią parašė vyras.

Namuose, vyrų pusėje, šeimininkas su savo draugais lepinasi paprastais, bet skaniais valgiais. Užkandis — jūros ežiai su alyvuogėmis, česnakais ir ridikėliais. Pagrindinis patiekalas — sūdytame vandenyje išvirtas tunas, įdarytas žolėmis. Graikai mėgsta saldžiarūgščius valgius, todėl trečias patiekalas — mėsa, pagardinta sūriu ir anyžiais. Ant stalo dar patiekta daržovių, česnakų, vaisių ir pienių salotų. Baigdami puotą, svečiai užvalgo pyragaičių, kuriais Atėnų miestas garsėja nuo seno.

Vyrai daug geria ir pasigeria kaip reikiant. Yra toks senas graikų pokštas: pirmas tostas — už Dionisą, vyno dievą, antras — už meilę, trečias — už ginčus ir kovas. Pasikviečiamos ir merginos, tik ne žmonos. Atėniečiai labiausiai mėgsta išsilavinusių svetimšalių moterų draugiją. Jos vadinasi heteros („bičiulės") ir linksmina vyrus šokdamos bei grodamos įvairiais instrumentais: lyra, fleita, būgneliu (viršuje). Paskui moterys išeina, o vyrai leidžiasi į filosofines diskusijas.

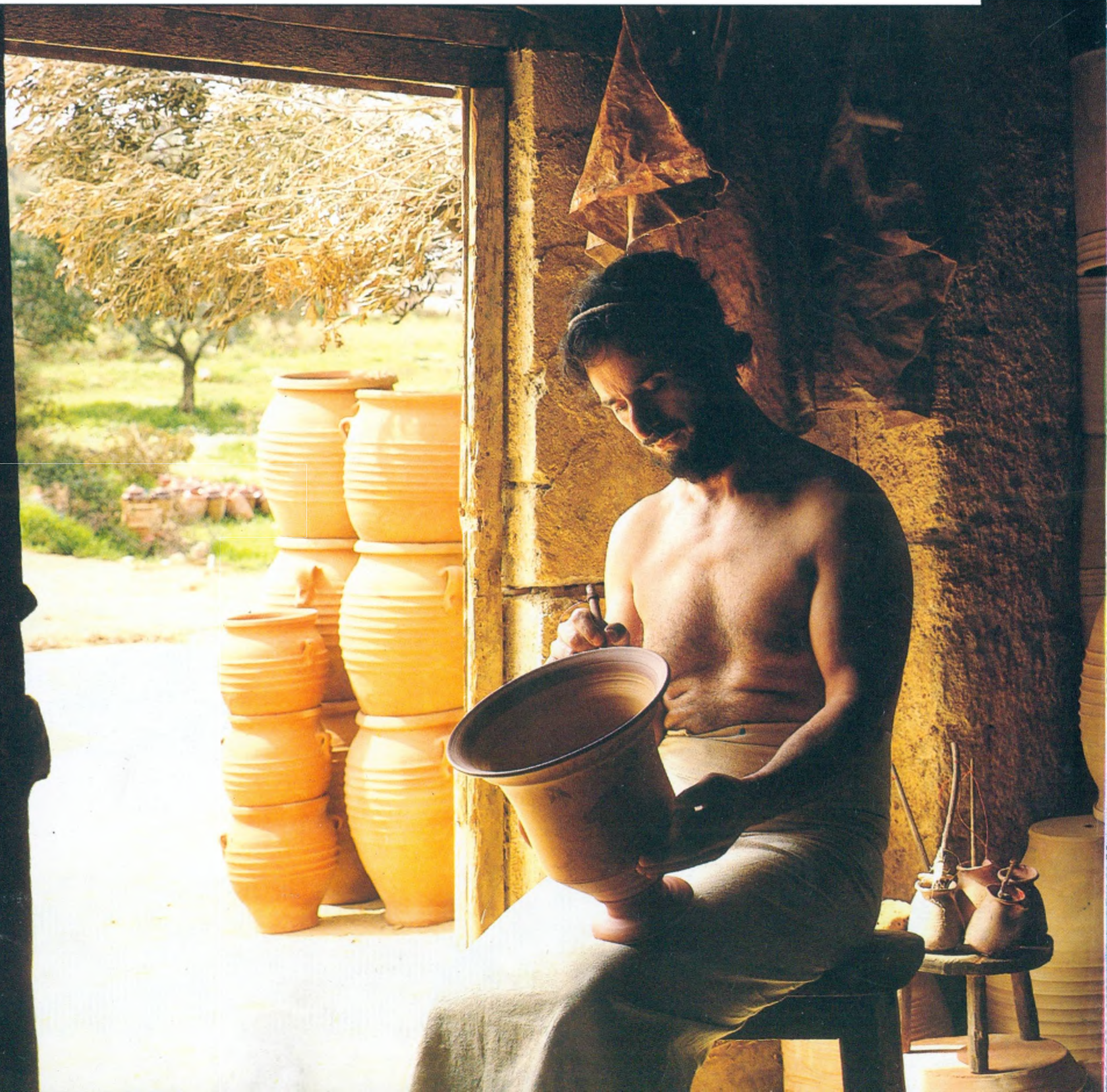
Pirkliai ir amatininkai

Dalis amatininkų smarkiai praturtėjo, ypač tie, kurie per karus buvo graikų kariuomenės tiekėjai. Didelį atlyginimą gavo ir Partenono (žr. 30 p.) statytojai — architektai, tapytojai, skulptoriai. Ant žemiausios pakopos stovėjo smulkūs pirkliai, prekiavę anglimis, figomis, odomis, šaukštais, knygomis, bandelėmis bei grūdais, ir neturtėliai, būriavęsi Atėnų turgavietėje laukdami samdytojų.

Graikų filosofai niekino kiekvieną, kuris gyvena iš savo darbo. Jie mokė, jog pilietis savo jėgas privalo skirti politikai, sportui, medžioklei ir filosofijai. Pirkliai, jų nuomone, neišsilavinę ir neturi laiko politikai; amatininkai, nuolat tūnantys dirbtuvėse, — ištižę ir nesveiki, o krautuvininkai, besipelnantys iš prekybos, — ne ką geresni už vagis. Aristofanas tyčiojosi iš kalvių, batsiuvių ir ginklakalių, kurie turi šokti iš lovos su pirmaisiais gaidžiais.

Toks požiūris daugelį graikų pastūmėjo verstis iš žemės ūkio. Atėnuose prekyba ir amatai buvo palikti metoikams (žr. 7 p.).

Na, ar ne juokinga: jei nebūtų buvę tų amatininkų, tai ir turtuoliai nebūtų galėję taip patogiai gyventi. Štai ką Aristofano komedijoje apie akląjį turto dievą Plutą kalba Neturtybė: „Jeigu Plutas, kada praregėjęs, žmonėms turtus padalytų po lygiai, tai pasauly daugiau nesimokytų nieks nei amato jokio, nei meno. O išnykus visiems amatams pamažu ir mokslui visam, kas norėtų ar tau geležį kalt, ar statyti laivus, ar kaustyti ratą, ar siūti?“

Apačioje: puodžius nužiedė ir išdegė krosnyje molio indą. Dabar dailininkas jį puošia piešiniais, o paskui glazūruos ir degs antrą kartą.

Viršuje, iš kairės į dešinę: graikų puodžių menas tobulėjo ištisus amžius. Ankstyvieji kūriniai (apie 750 pr. Kr.) puošiami geometrinėmis figūromis ir žmonių bei gyvūnų siluetais. Nuo VI a. pr. Kr. vazų tapytojai piešia išraiškingas mitų scenas: matome juodas figūras, nutapytas raudoname molio paviršiuje. Praėjus pusšimčiui metų, dailininkai pasirenka juodo lako foną. Vaizduodami scenas iš kasdienio Graikijos gyvenimo, raudonfigūrės keramikos meistrai kruopščiai piešia drabužių klostes, žmonių judesius.

Vergai

Dauguma vergų buvo barbarai — karo belaisviai arba piratų grobis. Kartais vergų pirkliai išgelbėdavo tėvų pamestus kūdikius ir paskui juos parduodavo. Vergų vaikai buvo vergai nuo gimimo.

Vergų kainos svyravo nuo 72 drachmų už kūdikį iki 300 su viršum drachmų už mokytą sirą (drachma — tai gero meistro dienos uždarbis). Vienas turtingas atėnietis turėjo tūkstantį vergų, kuriuos išnuomodavo už vieną obolą (vieną šeštąją drachmos) per dieną. Apskaičiuota, jog V a. pr. Kr. vergai sudarė apie trečdalį Atėnų gyventojų.

Namų vergai ėjo tarnų pareigas ir padėdavo moterims prižiūrėti vaikus bei senelius. Daug vergų kartu su svetimšaliais ir neturtingais atėniečiais dirbo Akropolio statybose. Kiti darbavosi amatininkų dirbtuvėse. Pavyzdžiui, vienas kardų dirbėjas turėjo 32 vergus, o retoriui Lisijui (žr. 16 p.) priklausė skydų dirbtuvė, kurioje dirbo 120 vergų. Trys šimtai vergų sudarė Atėnų miesto policijos pajėgas. Apie keturiasdešimt tūkstančių vergų baisiomis sąlygomis kasė sidabro rūdą valstybinėse kasyklose.

Ne visi vergai buvo niekinami, ne visi dirbo juodus darbus. Kai kurie buvo svarbūs asmenys — tarnautojai, palūkininkai, laivų vairininkai. Jei gerai tarnavo, tai galėjo ir išsipirkti iš vergijos. IV a. pr. Kr. vergas, vardu Pasijonas, vedė savo šeimininko našlę, perėmė ponui priklausiusį palūkininko verslą ir tapo Atėnų piliečiu.

Graikų filosofai nesutarė, ar vergija yra prigimtinis reiškinys, ar ne. O atėnietis Kratetas šaipėsi, kad vergija išnyks tada, kai puodai patys išsiplaus, maistas pats išsivirs, o iš vandentiekio pradės trykšti karštas vanduo.

Darbo pasidalijimas batsiuvio dirbtuvėje: vienas vergas pjauna sandalo padą pagal jaunojo užsakovo koją, kitas siuva dirželius, trečias dailina pakraščius. Kairėje sėdintis vergas laukia berniuko, kad galėtų jį parvesti namo.

Agoroje

Iš ryto dauguma piliečių, kuriems nereikėjo eiti į darbą, traukdavo į agorą — atvirą aikštę Atėnų centre. Agorą supo karo vadų būstinė, valstybės įstaigos ir archyvas, kalėjimas ir viešųjų skelbimų lenta naujiems įstatymams, artimiausioms teismo byloms ir kariuomenės pašauktinių sąrašams skelbti. Netoliese buvo iškilusi Karališkoji stoja, kur akmeny iškalta daugelis Atėnų įstatymų, ir Margoji stoja, kurios freskos pasakojo miesto istoriją.

Agoroje vykdavo ir teismai. Atėnų teismas pasižymėjo triukšmu ir netvarka. Jis prasidėdavo maldomis, paskui būdavo skaitomas kaltinimas. Advokatų nebuvo; kaltinamieji gindavosi patys. Jiems skirtas laikas buvo matuojamas vandens laikrodžiu (žr. 63 p.): kai visas vanduo išbėgdavo, kalbą tekdavo baigti. Nebuvo ir kryžminės liudytojų (draugų, giminaičių) apklausos. Teismui vadovavo pirmininkas, kuris stengdavosi palaikyti šiokią tokią tvarką, o teisėjų pareigų nebuvo; teisdavo visi teismo dalyviai. Šie teisėjai gaudavo atlyginimą, todėl savanorių minia būdavo didžiulė: kasdien susirinkdavo iki 2500 žmonių. Piliečių nekenčiami kaltinamieji negalėdavo kaip reikiant gintis: teisėjų keliamas triukšmas užgoždavo jų žodžius. Kai jau visi pasisakydavo, teisėjai balsuodavo mesdami į puodą akmenukus. Jei balsavimas lemdavo, kad teisiamasis kaltas, balsuodavo dar kartą, patvirtindami nuosprendį. Nuosprendis būdavo įvykdomas tą pačią dieną, tad teismas buvo greitas, nors dažnai ir neteisingas.

Agora visada pilna žmonių: plepančių, erzeliuojančių, besirengiančių kažką ostrakizuoti (žr. 27 p.), besiviliančių patekti į teisėjus. Žemdirbiai ir amatininkai savo prekystalius sustato medžių paunksnėje (graikiškas žodis *agoradzō* reiškia „perku"). Čia galima sutikti ir rašytojo Teofrasto pavaizduotų tipų: štai vienas įžūlėlis kamantinėja savo karininką, ką tasai žada įsakyti užporyt; kitas plepys aiškina vaikams imtynių meno gudrybes. Visi pažįsta bukagalvį Kleonimą ir dabitą Kleistenį. Vien išgirdę šiuos vardus, komedijų kūrėjai prapliumpa juokais.

Senatvė ir mirtis

Senų žmonių Graikijoje buvo palyginti nedaug. Nors pasakojama, kad kai kurie filosofai gyvenę iki 100 metų, žmonių palaikų tyrimai rodo, jog vidutinis vyro amžius buvo 44 metai. Gimdymų iškankintos moterys mirdavo dar jaunesnės — vidutiniškai 35 metų.

Jei tėvas išgyvendavo iki senatvės, tai pagal Atėnų paprotį karšinčiumi tapdavo sulaukęs 60 metų, kai sūnus parsivesdavo žmoną. Tėvas perleisdavo sūnui ūkį. Įstatymas įpareigojo sūnų aprūpinti senus tėvus maistu ir pastoge, tinkamai palaidoti. Moterys buvo laikomos senomis ir visuomenei nebenaudingomis nuo tada, kai jau nebegalėdavo gimdyti vaikų. Moterys senatvėje įgydavo vieną privalumą: galų gale joms būdavo leidžiama vienoms išeiti į viešumą.

Tėvams, kurių sūnūs žuvo kare, ir našlėms, auginančioms berniukus, valstybė mokėjo pašalpą. Tačiau daugeliui senų neturtingų žmonių teko rūpintis savimi patiems. Vyrai galėjo šiek tiek užsidirbti teisme, o moterys eidavo į laidotuves kaip profesionalios raudotojos arba tapdavo pribuvėjomis, vaikų auklėmis. Pasenę ir nebepajėgiantys dirbti vergai kartais būdavo išvejami ir paliekami likimo valiai.

Graikai nekentė senatvės, jos bejėgiškumo ir negalių. Manyta, jog senių „bjaurūs veidai ir nedoros mintys... jaunuoliams jie atrodo

šlykštūs, o moterims — niekingi". Graikų mitologijoje senatvės dievas Gerontas yra Nakties (Niktės) sūnus, Lemties (Nemezidės) ir Mirties (Tanato) brolis.

Ir vis dėlto tragedijų kūrėjas Euripidas sako:

Šis gyvenimas visas žmonių iš kančių,
Atvangos nuo vargų nesulauksi.
Gal ir būna kas nors už gyvybę geriau,
Bet apgaubę tai slepia juodieji ūkai.
Tad tarytum apstulbinti meilės aklos
Mes tetrokštame blizgesio žemės šitos.

Laidotuvės vyksta į trečią dieną po mirties. Mirusysis nuprausiamas, įtrinamas aliejais, apvelkamas įkapėmis ir papuošiamas vainiku. Tada velionis paguldomas ant neštuvų, ir laidotuvių eisena patraukia į kapines, esančias už miesto sienos. Kartais kūnas sudeginamas ant laužo. O šiuo atveju bus laidojama kape, ant kurio

artimieji pastatys stelą — antkapį (žr. viršuje iš kairės). Šeima kasmet aplankys kapą, apšlakstys jį aliejumi iš lekito (viršuje iš dešinės).

Maras ir karas

459–445 pr. Kr. ir po neilgos taikos 431–404 pr. Kr. Graikijoje vėl liepsnojo karas: atėniečiai ir jų sąjungininkai kovojo su spartiečiais bei jų sąjungininkais. Daugelį metų reikalai nejudėjo iš vietos: Sparta vis negalėjo įveikti Atėnų laivyno; Atėnai nepajėgė nugalėti Spartos sausumos kariuomenės.

Bet 430–429 pr. Kr. Atėnus ištiko baisus maras. Liga nusinešė daugelio garsių vyrų gyvybes; 429 pr. Kr. nuo jos mirė Periklis. Kilmingieji piktinosi, kad į valdžią ėmė brautis pirkliai ir krautuvininkai — visokie žmonės be tėvonijos. Atėniečiai prarado pasitikėjimą savo dievais. „Maldos bei pranašystės nebereikalingos... žmonės nebetiki šventais ir dieviškais dalykais“, — rašė šių įvykių liudytojas istorikas Tukididas. Visuomenės dora smuko. „Lavonai likdavo tysoti toje vietoje, kur pasitaikė numirti, vienas ant kito, o mirštantieji slankiojo gatvėmis maldaudami vandens... Laidotuvių apeigos niekam neberūpėjo; lavonus mesdavo į svetimus laužus“.

413 ir 405 pr. Kr. Atėnai patyrė du lemtingus pralaimėjimus jūros kautynėse. Spartiečiai įžengė į miestą, sugriovė Ilgąsias sienas ir paleido Atėnų jūrų sąjungą.

Graikijos miestams–valstybėms Sparta dabar kėlė tokią pat neapykantą, kaip kad Atėnai Jūrų sąjungos laikais. 371 ir 362 pr. Kr. „nenugalimąją“ Spartos kariauną dukart sumušė Tėbai.

Atrodė, kad jau nė vienas miestas–valstybė nebepajėgs įsiviešpatauti visoje Graikijoje. Kai tik vienas miestas kiek sustiprėdavo, kiti tuoj pat susivieniję žygiuodavo jo griauti; šitaip graikų miestai vienas kitą visiškai išsekino. Štai kodėl juos taip lengvai nukariavo nauja jėga iš šiaurės — Pilypas II, Makedonijos karalystės valdovas.

338 pr. Kr. Pilypas, visiškai sumušęs bandžiusią jį sustabdyti Tėbų ir Atėnų kariuomenę, užėmė visą Graikiją.

Kiekvienas graikų karių junginys kovoja glaudžioje rikiuotėje, vadinamoje falanga. Ant akmens frizo (apačioje) pavaizduotas dviejų graikų kariaunų susirėmimas. Už miesto sienos moteris aprauda šią nelaimę.

Deja, graikai karine galia neprilygsta makedonams. Kiekvienas Makedonijos karys (dešinėje) vilki odos liemenę. Jo šalmas, skydas ir antblauzdžiai nukalti iš žalvario. Jis ginkluotas kardu ir sarisa — 5,5 m ilgio ietimi. Greta keletas odos maišelių nešiotis maistui, daiktams ir akmenims svaidyklei.

Pilypas ir Aleksandras

Makedonijos karalystė driekėsi į šiaurę nuo Graikijos. Makedonai buvo primityvi gyvulių augintojų tauta; graikiški žodžiai makedonų lūpose skambėjo taip keistai, kad graikai neįstengė jų suprasti.

359 pr. Kr. Makedonijos karaliumi tapo Pilypas II. Jis buvo vienvaldis savo tautos viešpats; makedonai tikėjo, kad Pilypas yra Dzeuso palikuonis. Pilypas statė naujus miestus ir „kėlė į juos žmones pagal savo norą“. Kartą, pasitaikius progai, šiuose miestuose jis apgyvendino dvidešimt tūkstančių skitų moterų ir vaikų — karo belaisvių. Pilypo sūnus Aleksandras vėliau pasakys savo kariams: „Mano tėvui jūs tekote kaip klajokliai ir piemenys; jis jums davė apsiaustus avikailių vietoje, jis padarė jus miestų gyventojais ir suteikė gerus įstatymus bei padorius papročius“.

Pilypas žavėjosi graikų civilizacija. Filosofą Aristotelį jis pakvietė būti savo sūnaus auklėtoju. Aleksandras buvo karštakošis berniukas, pavydėjęs tėvui sėkmės.

Pilypas išugdė stiprią kariauną. Grūdindamas savo vyrus, jis liepdavo nužygiuoti po 60 km su sunkiomis kuprinėmis ant pečių. Skirtingai negu graikai, makedonai vykdavo į karą su kavalerija (raitininkų daliniais). 338 pr. Kr. Aleksandras tapo Pilypo raitijos vadu.

Apie 337 pr. Kr. Pilypas ėmė plėsti savo nedidelę karalystę, skverbdamasis gilyn į Balkanų pusiasalį. Tais metais jis privertė graikų miestus–valstybes susijungti į Graikų sąjungą, o pats tapo jos hegemonu (vadovu). Pilypas neplėšdavo ir nepavergdavo nugalėtų miestų gyventojų, tik reikalavo, kad užkariauti kraštai jį paremtų karo žygiuose. Taip augo jo karalystė. Pilypo karaliavimas žymi svarbų istorijos lūžį, kai lemiamoji galia iš Vidurio Rytų — „civilizacijos lopšio“ — persikelia į Europą.

336 pr. Kr. Pilypas ir Graikų sąjunga paskelbė karą Persijai. Bet, kai kariuomenė jau buvo pasirengusi žygiuoti, Pilypą nužudė vienas iš jo karvedžių.

Žuvus Pilypui, Makedonijos kariuomenė karaliumi paskelbė Aleksandrą. Norėdami parodyti savo ištikimybę, kariai pražygiavo tarp paaukoto šuns pusių. Aleksandras tapo ir Graikų sąjungos hegemonu. Kai sukilo Tėbai, jis sugriovė miestą, o gyventojus atidavė į vergiją. Paskui išsirengė į žygį prieš Persijos imperiją ir sumušė Darėjo III kariuomenę prie Iso (333 pr. Kr.) ir Gaugamelų (331 pr. Kr.). Po metų Darėją nužudė jo asmens sargybiniai. Sėsdamasis į Darėjo sostą, Aleksandras pasakė: „Tai štai ką reiškia būti imperatoriumi“.

Romėnų mozaika (apie 79 m.) vaizduoja Aleksandrą (pirmas iš kairės) ir Darėją (vidury, kovos vežime) mūšyje prie Iso.

Aleksandras Didysis

Per vienuolika metų Aleksandras su savo kariais peržygiavo visus Vidurio Rytus. Jis nugalėjo visus kraštus, per kuriuos ėjo, ir kūrė naujus miestus, iš kurių net 16 gavo Aleksandrijos vardą. Per vieno miesto apgultį jis susirado žmoną: į nelaisvę pateko jauna žavi kunigaikštytė, vardu Roksana. Prieš pat mirtį 323 pr. Kr., būdamas 32 metų, Aleksandras jau valdė milžinišką valstybę (žr. žemėlapį).

Aleksandro bendražygiai buvo kilę iš įvairių šios imperijos kraštų, bet jie mylėjo savo valdovą ir juo žavėjosi. Aleksandrui merdint nuo karštinės, jie visi praėjo pro jį išsirikiavę vorele. Mirštantis karalius vos žymiai kiekvienam linktelėdavo.

Apie Aleksandrą dar gyvą jau kūrėsi mitai. Manyta, kad toks didis vyras turėtų būti dievas. Pasakojama, jog kartą Aleksandras paklausęs Egipto orakulą: „Ar aš esu dievo sūnus?" — ir gavęs atsakymą: „Esi".

Kitos istorijos ne tokios malonios. Kalbėta, kad jis esąs girtuoklis, kuriam reikią dvi paras miegoti, kad išsipagiriotų; kad jis pasiėmęs Darėjo haremą — 365 moteris, „po vieną kiekvienai metų dienai"; kad nužudęs draugą, nesutikusį jo garbinti kaip dievo; kad viena proga paaukojęs aštuoniasdešimt tūkstančių indų.

Aleksandro žygiai rodo, jog jis buvo narsus ir talentingas karvedys, mokėjęs skinti pergales be didelių aukų. Kartu jis buvo ir genialus organizatorius: ištisus 11 metų už tūkstančių mylių nuo namų jo šimtatūkstantinė kariuomenė visad buvo soti ir aprūpinta karo reikmenimis. O algas mokėti buvo iš ko: žinome, jog tik viename Persijos mieste Aleksandras paėmė tiek grobio, kad jam išgabenti prireikė penkių tūkstančių kupranugarių ir dvidešimties tūkstančių mulų.

Apačioje: 326 pr. Kr. Aleksandras pasiekė Indiją ir nugalėjo didžiulę indų kariuomenę, turėjusią 200 kovos dramblių. Šioje monetoje pavaizduotas raitas Aleksandras, puolantis dramblį su savo sarisa. Paklaikę iš siaubo nuo makedonų strėlių ir iečių, drambliai traukiasi, trempdami po kojomis savo šeimininkus. Aleksandras yra pirmasis graikas, kurio atvaizdas iškaltas monetoje, — anksčiau ši garbė buvo teikiama tik dievams.

Kairėje: Aleksandras ketina žygiuoti toliau į Indiją, bet kariuomenė nori grįžti ir atsisako sekti paskui jį. Tris dienas jis pasipūtęs tūno palapinėje, bet galų gale turi nusileisti.

Aleksandrija

Kai Aleksandras mirė, karvedžiai jo imperiją pasidalijo. Aleksandro kariuomenei iš paskos visada traukdavo būriai graikų pirklių. Jie įkūrė daugybę smulkių kolonijų, išsibarsčiusių nuo Egipto iki Indijos. Graikų kalba paplito visuose Vidurio Rytuose. Nukariautų kraštų tautos pamėgdžiojo graikų gyvenseną. Jų kultūros įtaką istorikai pavadino helenizmu.

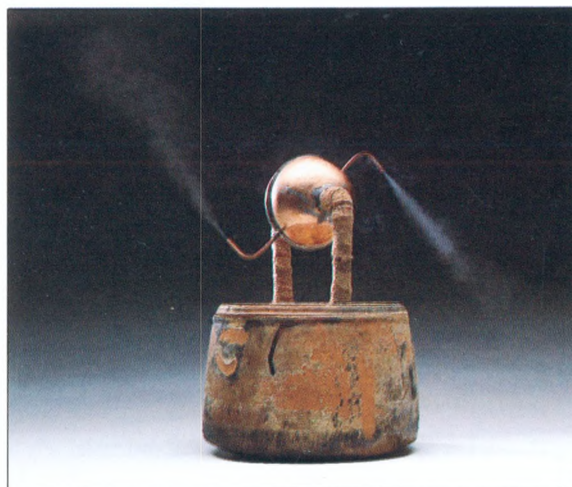
Žygyje į Persiją Aleksandro kariuomenę lydėjo jaunas architektas, vardu Deinokratas. Jis tikėjosi gauti kokio nors darbo. Kadangi nesisekė, jaunikaitis įlindo į liūto kailį ir nusitvėrė vėzdą. Ir tuoj pat buvo pastebėtas. Deinokratas buvo nuvestas pas Aleksandrą ir gavo užsakymą suprojektuoti naują miestą — Egipto Aleksandriją.

Šis miestas, turėjęs pusę milijono gyventojų, tapo helenizmo centru. Jo projekte buvo numatyta agora ir didelis parkas, apsodintas platanais. Jis turėjo dviejų dalių uostą su švyturiu netolimoje Faro saloje (ši idėja išplito visame pasaulyje; prancūziškai švyturys taip ir vadinasi — *phare*). Aleksandrija ypač garsėjo sidabro dirbiniais bei papirusu (švendrėmis, iš kurių gamintas tam tikras popierius).

III a. pr. Kr. Egipto valdovas Ptolemajas I Soteras Aleksandrijoje įsteigė biblioteką. Bibliotekininkų pareigas ėjo talentingiausi pasaulio mokslininkai. Aleksandrija tapo raštijos centru; mums žinomi 1100 helenizmo epochos autorių vardai. Jie perrašinėjo ir komentavo Graikijos klasikų poemas bei dramas. Be to, išvertė garsių knygų, parašytų kitomis kalbomis, tarp jų ir žydų Senąjį Testamentą. Bibliotekininku dirbęs Kalimachas iš Kirėnės sudarė katalogą: bibliotekoje tuo metu buvo septyni šimtai tūkstančių papiruso ritinių.

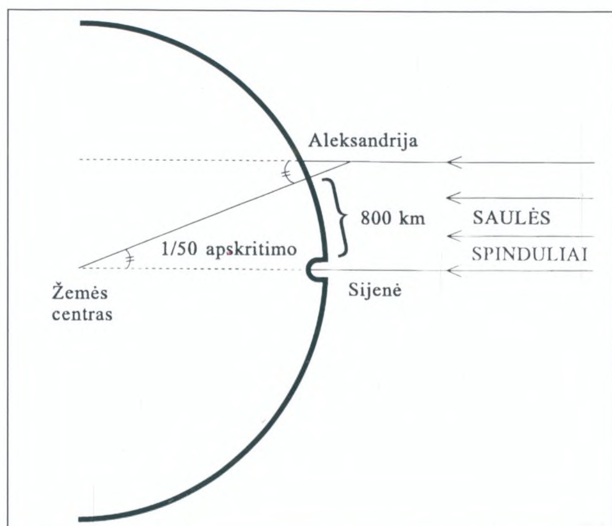
Ptolemajas I dar įkūrė mūsėją. Tai nebuvo senovinių daiktų saugykla, o mokslinių tyrimų centras, skirtas Mūzoms (Dzeuso dukroms, mokslininkų įkvėpėjoms). Daugelis mokslininkų vyko tobulintis į Aleksandriją.

Graikų astronomas Hiparchas (miręs 127 pr. Kr.) apskaičiavo, kiek laiko trunka Saulės

metai. Šiuolaikiniai mokslininkai, naudodamiesi sudėtingiausia technika, nustatė, jog jis klydo, bet tik 6 minutėmis ir 14 sekundžių.

Mokslininkui, vardu Eratostenas (apie 276–194 pr. Kr.), pasitaikė išgirsti, jog pietų Egipte, Sijenės mieste, kartą per metus vidurdienį saulės spinduliai sklinda pro stogo kiaurymę stačiu kampu. Tai reiškia, kad saulė šviečia tiesiai virš galvos. Tuo pačiu metu Aleksandrijoje, nutolusioje per 800 km, saulės

spinduliai sklinda 7,2 laipsnio kampu. Kadangi 7,2 laipsnio yra viena penkiasdešimtoji apskritimo dalis, Eratostenas nesunkiai apskaičiavo žemės pusiaujo ilgį, 800 padauginęs iš 50 (žr. diagramą viršuje). Jis gavo 40 000 km ir beveik nesuklydo.

Gydytojas Herofilas (apie 335–280 pr. Kr.) viešai tyrinėjo žmogaus kūno sandarą. Šiam reikalui jis imdavo iš kalėjimų nusikaltėlius ir pjaustydavo juos dar gyvus. Tokiu būdu Herofilas atrado, kad žmogaus kūną valdo ne širdis, o smegenys.

Taigi Aleksandrijoje graikų mokslas bei pažinimas žengė toliau.

Mokslininkas, dirbantis Aleksandrijos bibliotekoje.
Kairėje: žymus Aleksandrijos mokslininkas Heronas I a. išrado garo variklį. Verdančio vandens garai veržiasi per plonus vamzdelius, versdami rutulį suktis. Panaudojęs garo jėgą mechanizmams, Heronas beveik dviem tūkstančiais metų pralenkė savąją epochą.

Roma

Kol Aleksandras pergalingai žygiavo per Vidurio Rytus, centrinėje Italijoje palengva stiprėjo nedidelė, bet karinga Romos valstybė.

Per kitus du šimtmečius romėnai pasidarė dar galingesni. Iš pradžių jie nukariavo graikų kolonijas pietų Italijoje ir Sicilijoje. Paskui, 168 pr. Kr., įveikė ir makedonus. Romėnai paėmė tūkstantį vergų, tarp jų ir jauną istoriką, vardu Polibijas. Lydėdamas romėnų vadą karo žygiuose, Polibijas įtikėjo, kad drausminga romėnų kariuomenė nenugalima.

Graikai iš pradžių džiaugėsi makedonų pralaimėjimu. Bet 146 pr. Kr. romėnai užėmė Graikiją ir sugriovė turtingą Korinto miestą, pasiglemždami gausybę neįkainojamų meno kūrinių. Graikija tapo Romos provincija.

Skaitant įvairius raštus, gali pasirodyti, jog romėnai tarsi niekino graikus. Jie manė, jog Graikija žlugo dėl to, kad graikai išlepo ir pasinešė į prabangą. Ir vis dėlto romėnai mėgdžiojo graikų gyvenseną. Jie perėmė graikų architektūros, literatūros bei teatro tradicijas. Imperatorius Neronas rūpinosi Olimpinėmis žaidynėmis, nors daugumai romėnų labiau patiko savi, kruvini žaidimai. Graikai vergai mokė Romos turtuolių vaikus, dirbo įtakingų asmenų raštvedžiais ir tvarkė sąskaitas. Graikai gydytojai buvo tokie pat populiarūs kaip garsūs tų laikų atletai. „Roma tapo graikų miestu, — skundėsi I a. romėnų rašytojas Juvenalis. — Mokytojas, oratorius, dailininkas, imtynių treneris, gydytojas — šitie maži išbadėję graikai išmano viską!“

Šis romėnas laimingas apžiūrinėja statulą, kurią vergai pastatys jo sode; laimingas net ir tada, kai jo raštvedys, graikas vergas, pasako jos kainą.

Skulptūra atgabenta iš Graikijos. „Ar dar liko bent viena statula, bent vienas paveikslas, kurio mes nepasiėmėme ir neparsivežėme čia iš nukariautų kraštų?“ — 70 pr. Kr. klausė Romos politikas Ciceronas.

Nors romėnai sumušė Graikijos miestų kariuomenes, graikų papročiai užkariavo Romą.

Iš kur mes tai žinome?

Graikai nebuvo rašto išradėjai; raides jie pasiskolino iš finikiečių, Vidurio Rytų gyventojų. Užtat graikų civilizacija buvo pirmoji, turėjusi tiek daug raštingų žmonių. Dvi pirmos graikų raidės vadinosi *alfa* ir *beta*, iš jų ir kilo alfabeto pavadinimas. Laimei, Aleksandrijos biblioteka surinko ir išsaugojo senąją Graikijos literatūrą, tad istorikai turi iš ko pažinti graikų pažiūras bei skonį.

Išliko ne tik filosofų bei poetų raštai, bet ir šimtai laiškų, kuriuos parašė paprasti žmonės. Iš jų mes galime spręsti apie graikų šeimos gyvenimą ir darbus. Yra ir vaikų rašytų laiškų. „Jei tu nesiveši manęs į Aleksandriją, aš su tavimi nekalbėsiu... Aš nepaduosiu tau rankos... Aš nevalgysiu. Va kaip!“ — rašo berniukas savo tėvui. „Mano gerbiamam tėveliui, — rašo kitas vaikas. — Aš kasdien meldžiuosi už jus... Teaplenkia nelaimės tave ir mano brolius, ir dar daugelį metų telydi sėkmė. Nepamirškite mūsų balandžių“. Skaitydami senovės kūrinius, istorikai sugeba nustatyti, kuriam autoriui priklauso tekstas.

Graikų raštai istorikui atveria ir kitų įdomių dalykų. Pavyzdžiui, Pausanijas sudarė pirmąjį kelionių vadovą (175 m.), kuriame išsamiai aprašyti garsūs Graikijos statiniai ir meno kūriniai.

Graikai sukūrė istorijos mokslą; jų žodis *historia* reiškia „tyrinėjimą“. Pirmosios istorijos knygos — tai įvairių kraštų istorijos, parašytos graikų kolonistų. Vėliau Herodotas (apie 484–425 pr. Kr.), vadinamas istorijos tėvu, aprašė Persų karus: jis pirmasis iškėlė klausimą, *kaip* ir *kodėl* vyko vienas ar kitas praeities įvykis.

Tukididas (apie 460–399 pr. Kr.) šią mintį rutuliojo toliau. Jis labai atidžiai rinkosi šaltinius, nes žinojo, kad ne visi raštai vienodai patikimi: „Poetai perdeda, rašytojai labiau stengiasi sudominti skaitytojus, o ne sakyti tiesą; net įvykių dalyvių liudijimai skiriasi — nelygu, kokia žmogaus atmintis ir nuomonė“. Tai, ką mes žinome apie Graikijos istoriją (žr. 20–22, 28 ir 52–57 p.), žinome daugiausia iš senovės graikų istorikų veikalų.

Menas ir archeologija

Raštai nėra vieninteliai istorijos šaltiniai. Nors dauguma senovės graikų statinių virto griuvėsiais, bet kai kurie per stebuklą išliko.

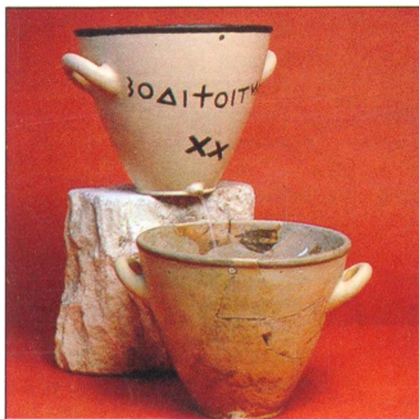
Pats garsiausias senovės Graikijos statinys — Atėnų Partenonas (žr. 30 p.). Pastatytas kaip Atėnės šventykla, 450 m. jis tapo krikščionių bažnyčia, o 1458 — mečete. Per 1687 karą jame buvo parako sandėlis. Į pastatą pataikė sviedinys, ir Partenonas sprogo.

Gražiausias graikų skulptūras išgrobstė romėnai, o XVIII ir XIX a. didelę dalį to, ką pražiopsojo romėnai, išsinešiojo

kolekcionieriai. 1807 Britanijos pasiuntinys Turkijoje lordas Elginas nupirko išlikusias sveikas Partenono frizo dalis ir nuplukdė jas į Angliją. Iki šiol nesiliauja karšti ginčai, ar jis „pagrobė“ tas skulptūras, ar „išsaugojo“.

Pastarųjų laikų kasinėjimai davė daug svarbių radinių, susijusių su kasdieniu žmonių gyvenimu. Atėnų agoroje archeologai rado vandens laikrodžių (žr. žemiau), akmenukų, kuriais graikai balsavo teisme (žr. 49 p.), ir nedidelių keramikos šukelių su išbraižytais

vardais tų žmonių, kuriuos piliečiai rengėsi ostrakizuoti (žr. 27 p.).

Pasitaiko atvejų, kai radiniai patvirtina rašytinius šaltinius. Viename kūrinyje pasakojama, jog filosofas Sokratas lankydavosi Atėnų batsiuvio Simono namuose. Agoros pietvakarių pakrašty archeologai atkasė namo griuvėsius. Ten jie rado vinių, kilpų dirželiams įverti ir suskilusį molinės taurės dugną, ant kurio užrašytas Simono vardas.

Graikų tapybos kūrinių neišliko, bet yra romėniškų kopijų. Be to, daug juodafigūrės bei raudonfigūrės keramikos dirbinių. Jų piešiniai išsamiai supažindina mus su graikų buitimi (žr. 45 p.).

Senovė ir dabartis

Graikų politikos, filosofijos, mokslo, medicinos, istorijos, teatro bei architektūros

laimėjimais remiasi visa šiuolaikinė Europos kultūra.

Pirmiausia graikai mums paliko žmogiškojo tobulumo (*aretē*) idėją — ne tik sėkmės ir turto, bet ir išminties, teisingumo bei kilnumo troškimą. 430 pr. Kr., laidojant kare su Sparta žuvusius karius, Periklis priminė atėniečiams, jog šie žmonės padėjo galvas gindami demokratiją. „Atsiminkite, jog visa tai padarė narsa, pareigos jausmas ir dvasios taurumas, — kalbėjo Periklis susirinkusiai miniai. — Tegu žuvusieji bus jums pavyzdys, nes laimė kyla iš laisvės, o laisvė — iš narsos“. Ir mes šiandien tariame panašius žodžius, norėdami pagerbti žuvusiųjų už tėvynės laisvę atminimą.

Nors graikų idėjos nebuvo įkūnytos tokiu įspūdingu pavidalu kaip Egipto piramidės ar Didžioji kinų siena, iš tikrųjų jos mums yra kur kas svarbesnės. Be jų nebūtų šiuolaikinės civilizacijos.

Iš kairės: žalvarinė sutarties lentelė (apie 500 pr. Kr.) — graikų rašto pavyzdys. Toliau — Partenono frizo dalis.

Viršuje: 1894 m. prancūzų archeologų ekspedicija atkasė jaunuolio statulą — kūrą (žr. 31 p.). Archeologai rado daug graikų civilizacijos liekanų, tarp jų ir vandens laikrodžių, kuriais naudotasi teismuose (viršuje iš kairės): kai viršutinis puodelis ištuštėdavo, kalbėtojas turėdavo nutilti (žr. 49 p.).

Rodyklė

600 pr. Kr.

Aischilas
apie 525–456 pr. Kr.

700 pr. Kr.

800 pr. Kr.

Homero poemos
apie 800 pr. Kr.

900 pr. Kr.

1000 pr. Kr.

2000 pr. Kr.

Kultūra

apie 2000 pr. Kr.
Mino kultūra

593 pr. Kr.
Įstatymų kūrėjas Solonas padalija Atėnų piliečius į keturias klases

Žmonės ir įvykiai

1600–1200 pr. Kr.
Mikėnų kultūra

apie 800 pr. Kr.
Pirmosios graikų užjūrio kolonijos

apie 1500 pr. Kr.
Ugnikalnio išsiveržimas Santorino saloje

776 pr. Kr.
Pirmosios Olimpinės žaidynės

Mokslas ir filosofija

Anaksimandras
apie 610–546 pr. Kr.

Pitagoras
apie 580–500 pr. Kr.

Ksenofanas
apie 560–478 pr. Kr.

PASAULIO ISTORIJA

EGIPTAS: SENOJI KARALYSTĖ

PR. KR. 4000 — 3000 — 2000 — 1000

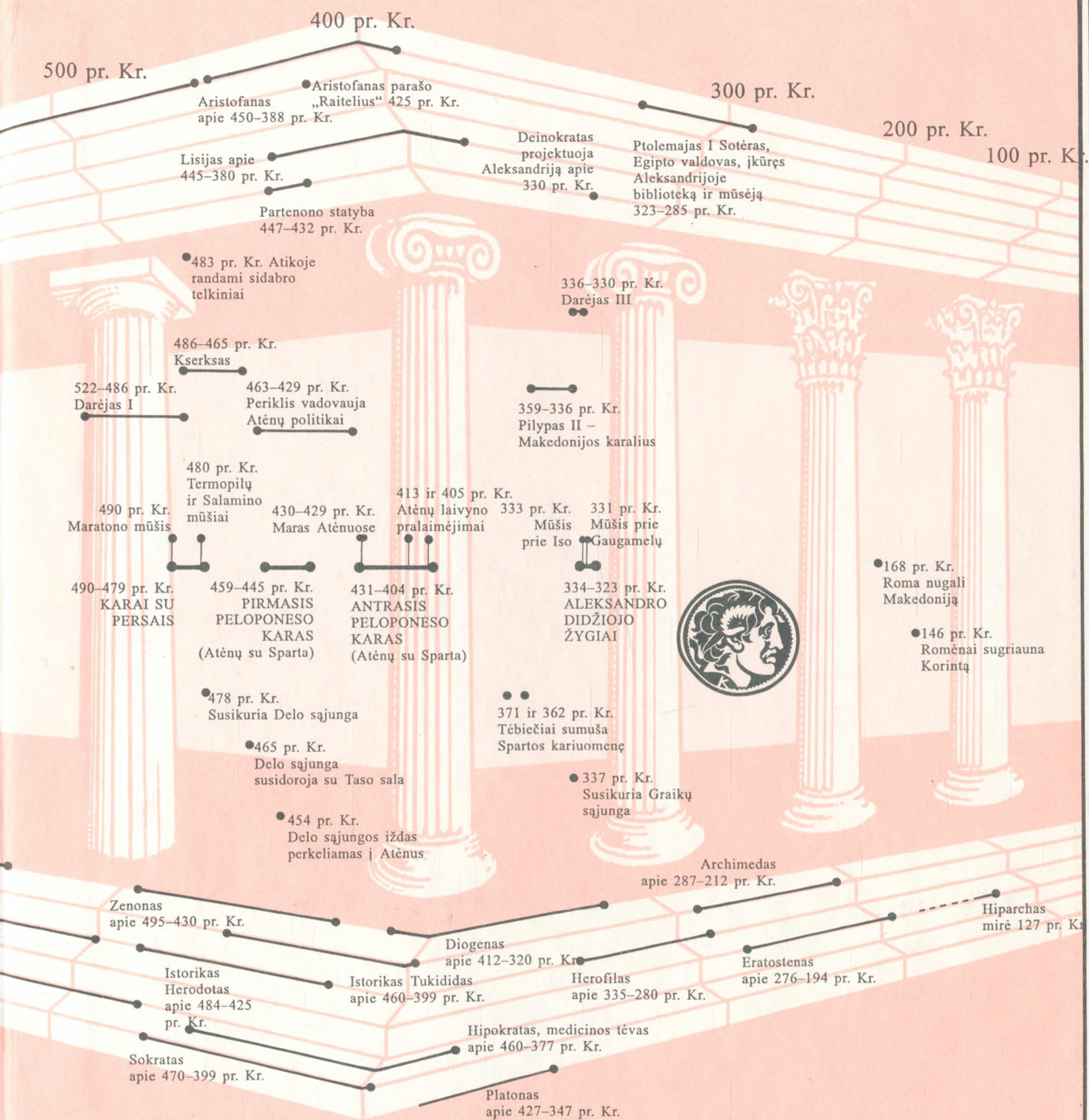
Rašto atsiradimas

Faraonas Chefrenas

Abraomas

Druidų šventykla Stounhendže

Faraonas Tutanchamonas

ROMOS IMPERIJA

BRITŲ IMPERIJA

PR. KR. 0 PO KR. 1000 2000 PO KR.

Senovės Graikija 800–146 pr. Kr.

Buda

Julijus Cezaris

Jėzus Kristus

Karolis Didysis

Hastingso mūšis

Juodoji Mirtis

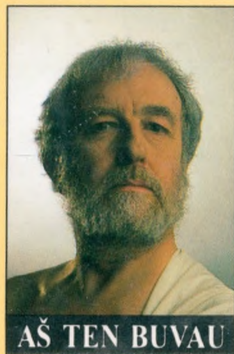
Kristupas Kolumbas

Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai

Vidaus degimo variklio išradimas

Abrahamas Linkolnas

Prancūzijos revoliucija ir Napoleonas

Knyga išleista
Atviros Lietuvos fondui parėmus

„Švietimas Lietuvos ateičiai" — tai projektas, atsiradęs sėkmingai sutapus Lietuvoje vykstančios švietimo reformos ir garsaus filantropo George'o Soroso veiklos pagrindinėms idėjoms bei siekiams. Jį įgyvendina Atviros Lietuvos fondas, bendradarbiaudamas su Švietimo ir mokslo ministerija. Projekto paskirtis — esmingai tobulinant švietimo sistemą, paskatinti lietuvių tautos ir krašto tautinių mažumų kultūrinę pažangą, atviros pilietinės visuomenės Lietuvoje kūrimąsi.

Tikimės, kad ši projekto parengta knyga prisidės prie krašto mokyklos atsinaujinimo.
Projekto iniciatoriai būtų nuoširdžiai dėkingi knygos skaitytojams už išsakytus vertinimus.

